

Nr 8.

Ankom till riksdagens kansli den 14 maj 1943 kl. 4 e. m.

Konstitutionsutskottets memorial angående granskning av de i statsrådet förda protokoll.

Till konstitutionsutskottet hava på därom hos vederbörande gjord framställning blivit överlämnade de under tiden från och med den 10 januari 1942 till och med den 10 januari 1943 i statsrådet förda protokoll, nämligen över

justitiedepartementsärenden från och med den 16 januari 1942 till och med den 8 januari 1943;

justitieärenden från och med den 23 januari 1942 till och med den 31 december 1942;

utrikesdepartementsärenden från och med den 16 januari 1942 till och med den 8 januari 1943;

försvarsärenden från och med den 16 januari 1942 till och med den 8 januari 1943;

socialärenden från och med den 16 januari 1942 till och med den 8 januari 1943;

kommunikationsärenden från och med den 16 januari 1942 till och med den 8 januari 1943;

finansärenden från och med den 16 januari 1942 till och med den 8 januari 1943;

ecklesiastikärenden från och med den 16 januari 1942 till och med den 8 januari 1943;

jordbruksärenden från och med den 16 januari 1942 till och med den 8 januari 1943;

handelsärenden från och med den 16 januari 1942 till och med den 8 januari 1943; samt

folkhushållningsärenden från och med den 16 januari 1942 till och med den 8 januari 1943.

Därjämte hava på därom särskilt gjorda framställningar till utskottet överlämnats

dels utdrag av det över folkhushållningsärenden den 19 mars 1943 förda protokoll, i vad det avser ärendet nr 10 angående ändring i vissa delar av kungörelsen den 21 mars 1941 (nr 168) angående allmänt exportförbud,

dels ock utdrag av det över socialärenden den 26 mars 1943 förda protokoll, i vad det avser ärendet nr 34 angående tillsättande av lasarettsläkartjänsten vid länslasarettet i Nässjö.

Vid den granskning av ovan omförmälda protokoll och protokollsutdrag, som i överensstämmelse med grundlagens föreskrift av utskottet företagits,

har anledning icke förekommit att mot någon ledamot av statsrådet tillämpa § 106 regeringsformen;

varemot utskottet

funnit följande under punkterna 1:o—4:o upptagna ärenden vara av beskaffenhet att böra jämlikt § 107 regeringsformen hos riksdagen anmälas.

1:o.

(Protokoll över försvarsärenden den 30 juni 1942.)

På föredragning och hemställan av chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Sköld, bemyndigade Kungl. Maj:t den 30 juni 1942 marinförvaltningen att för inbyggande av en sopförbränningsugnanläggning i örlogssvarvets i Stockholm södra värmecentral jämte erforderliga förändringar i nämnda central av omhänderhavande medel disponera ett belopp av högst 100,000 kronor.

Av handlingarna i ärendet inhämtas bland annat följande:

Föreståndaren för Stockholms örlogssvarvs ingenjördepartement föreslog i skrivelse den 14 januari 1942 till varvschefen, att denne skulle för ändamålet hemställa om ett anslag å 100,000 kronor, om möjligt så att ombyggnaden kunde ske under sommaren och den utökade värmeanläggningen tagas i bruk den 1 september samma år. Härigenom beräknades uppstå en årlig besparing av 12,000—15,000 kronor i sopkörningskostnader. Varvschefen anhöll hos marinförvaltningen den 1 april 1942, sedan varvets byggnadsdepartement avgivit yttrande i ärendet, att förstnämnda belopp måtte ställas till förfogande. I anledning härav framhöll marinförvaltningen i skrivelse till Kungl. Maj:t, vilken inkom till försvarsdepartementet den 19 maj 1942, att starka såväl tekniska som ekonomiska skäl talade för berörda åtgärders snara genomförande och att enligt ämbetsverkets mening intet vore att erinra mot förslaget. Marinförvaltningen hemställde, att Kungl. Maj:t ville här för av det å förskottsstaten för försvarsväsendet uppförda förskottsanslaget till engångsutgifter ställa ifrågavarande belopp, 100,000 kronor, till dess förfogande.

Medel på förskottsstaten för försvarsväsendet hade med hänsyn till berörda åtgärders natur icke rätteligen kunnat tagas i anspråk i förevarande fall; så har icke heller skett. Något anslag på riksstaten för ifrågavarande ändamål

hade vidare, då Kungl. Maj:ts beslut den 30 juni 1942 fattades, icke beviljats av riksdagen. Departementschefens tillstyrkan av Kungl. Maj:ts förevärande beslut framstår därför som ett åsidosättande av den riksdagen tillkommande bestämmanderätten över statens utgifter. Med hänsyn härtill har utskottet ansett sig böra rikta anmärkning mot föredragande departementschefen, statsrådet Sköld.

Närvarande: herrar Hallén, Andersson i Ovanmyra, Oscar Gottfrid Karlsson*, Holmström, Källman, Fredrik Ström, John Björck, Anders Andersson*, Sven Hansson, Bror Nilsson, Albert Andersson*, J. Lennart Johansson*, Lindmark, Fast*, Nordström, Nilsson i Göteborg, Hällgren, Fält, Sefve* och von Friesen*.*

* Ej närvarande vid justeringen.

2:o.

(Femtioårsprotokoll över försvarsärenden den 9 oktober 1942.)

På föredragning och hemställan av chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Sköld, bemyndigade Kungl. Maj:t den 9 oktober 1942 marinförvaltningen att för kronans räkning sluta avtal om byggande och färdigställande av en minkryssare samt medgav bland annat, att marinförvaltningen finge till bestridande av de utav ifrågavarande fartygsbygge föranledda kostnaderna disponera ett belopp av högst 8,200,000 kronor från det för budgetåret 1942/43 anvisade reservationsanslaget till fartygsbyggnader för flottan.

Av ärendet berörande handlingar framgår bland annat följande:

Sedan chefen för marinen i syfte att till islossningen på våren 1942 åstadkomma förhöjd minberedskap vid kustflottan börjat vidtaga åtgärder för att tillföra denna ett minfartyg, förordnade Kungl. Maj:t den 6 mars samma år bland annat, att visst i privat ägo varande fartyg skulle uttagas såsom hjälpkryssare för marinens räkning samt uppdrog Kungl. Maj:t åt chefen för marinen att gemensamt med marinförvaltningen skyndsamt utarbета och till Kungl. Maj:t inkomma med förslag och kostnadsberäkning rörande iordningställande av fartyget för detta ändamål. Sedan nämnda marina myndigheter i en av överbefälhavaren, jämte eget yttrande, den 3 april överlämnad skrivelse inkommit med sålunda anbefalld utredning, beslöt Kungl. Maj:t den 8 maj, att av dessa myndigheter gjorda framställningar i ämnet icke skulle föranleda någon Kungl. Maj:ts vidare åtgärd. Chefen för marinen föreslog därpå i skrivelse till Kungl. Maj:t den 5 juni, att visst under byggnad varande fartyg skulle tagas i anspråk såsom minkryssare och iordningställas enligt principer, som angävos i framställningen. Förslaget tillstyrktes av överbefälhavaren. Marinförvaltningen anhöll sedermera i skrivelse till Kungl. Maj:t den 2 juli, att ett belopp av 10,000,000 kronor måtte ställas till ämbetsverkets förfogande under budgetåret 1942/43 för förvärv av fartyget. Kungl. Maj:t förklarade sig den 3 juli vilja framdeles fatta beslut i anledning av

denna hemställan. I skrivelse till Kungl. Maj:t den 9 september anhöll slutligen marinförvaltningen om bemyndigande att bl. a. avsluta kontrakt om byggande och färdigställande av en minkryssare och om ett anslag å 8,200,000 kronor för ändamålet. Det förutsattes, att därutöver skulle kunna disponeras viss redan tillgänglig materiel till ett beräknat värde av 1,800,000 kronor. Överbefälhavaren tillstyrkte förslaget. Statens industrikommission förklarade sig under hand ej ha något att erinra mot fartygets byggande.

Anslag på förskottsstaten för försvarsväsendet har icke av Kungl. Maj:t tagits i anspråk för byggande av minkryssaren. Så hade enligt utskottets mening icke heller ske. Ifrågavarande beslut innebär nämligen otvivelaktigt en jämkning i den vid 1942 års riksdag beslutade flottplanen. Före beslutets fattande hade riksdagens mening alltså bort inhämtas. Hinder härför synas icke heller ha förelegat. Med hänsyn härtill har utskottet, som icke velat ingå i ett bedömande av lämpligheten i sak av Kungl. Maj:ts förenämnda beslut, ansett sig i anledning av detsamma böra rikta anmärkning mot föredragande departementschefen, statsrådet Sköld.

Närvarande: herrar Hallén, Andersson i Ovanmyra, Sandegård, Källman, Per Andersson, Fredrik Ström, Karl August Johanson*, John Gustavson*, Siljeström*, Sven Hansson, J. Lennart Johansson*, Holmbäck*, Fast*, Nordström, Nilsson i Göteborg, Thorell, Norén, Spångberg, Sejve* och von Friesen*.*

* Ej närvarande vid justeringen.

3:o.

(Protokoll över folkhushållningsärenden den 30 oktober 1942.)

Den 25 september 1942 beslöt Kungl. Maj:t på föredragning och hemställan av chefen för finansdepartementet uppdraga åt ordföranden i statens industrikommission, direktören Gustaf Söderlund, att biträda vid ledningen av överläggningar och utredningar angående den ekonomiska politikens utformning i syfte att motverka en skadlig prisstegring.

Söderlund överlämnade den 29 oktober 1942 till folkhushållningsdepartementet en promemoria angående provisorisk skärpning av priskontrollen, vari han framhöll, att det i den dåvarande pris- och lönepolitiska situationen vore angeläget att hindra prISRörelser, som kunde störa pågående förhandlingar om stabilisering av inkomst- och löneläget. Till förebyggande härav syntes det honom lämpligt att regeringen meddelade statens priskontrollnämnd direktiv om en utsträckning av priskontrollen och en skärpning av den direkta prisregleringen. Kontrollen borde i princip omfatta priser och taxor på samtliga inom landet tillverkade och till landet införda varor respektive inom landet utförda tjänster av de slag som fölle inom området för gällande prisregleringslag. Prishöjningar borde för det dåvarande icke

av nämnden beviljas annat än i rena undantagsfall. Den bindning av priserna vid dåvarande nivå, som åsyftades med de här föreslagna direktiven, finge betraktas som en provisorisk åtgärd i avvaktan på den definitiva form för prisreglering, som kunde sättas i kraft, när nyssnämnda förhandlingar slutförts.

I konselj den 30 oktober 1942 beslöt Kungl. Maj:t dels anbefalla statens priskontrollnämnd att inom ramen för tidigare åt nämnden lämnade bemyndiganden vidtaga åtgärder för en utsträckning av priskontrollen och en skärpning av den direkta prisregleringen inom landet, dels ock föreskriva, att kontrollen i princip borde omfatta priser och taxor på samtliga inom landet tillverkade och till landet införda varor, respektive inom landet utförda tjänster av de slag som falla inom området för gällande prisregleringslag, samt att prishöjningar för närvarande icke borde beviljas annat än i rena undantagsfall. Beslutet fattades på föredragning och hemställan av chefen för folkhushållningsdepartementet, statsrådet Gjörös, med vilken samtliga övriga närvarande ledamöter av statsrådet instämde med undantag för statsrådet Bagge, som till stöd för sin avvikande mening bland annat uttalade, att han hyste betänkligheter mot att en så genomgripande åtgärd som den ifrågavarande företoges utan riksdagens medverkan.

Med anledning av Kungl. Maj:ts sistnämnda beslut utfärdade priskontrollnämnden den 31 oktober 1942 bestämmelser »om prisstopp beträffande vissa förnödenheter m. m.».

Även om Kungl. Maj:t jämlikt gällande prisregleringslagstiftning ägde formell behörighet fatta det nu ifrågavarande beslutet av den 30 oktober 1942, följer härav icke, att denna fullmakt bort utnyttjas i den utsträckning som i förevarande fall skett, utan att riksdagen först beretts tillfälle att i någon form uttala sin mening i frågan. Beslutet om prisstoppet är nämligen av utomordentligt genomgripande natur. Och bakom såväl prisregleringslagen som andra fullmaktslagar, vilka antagits åren närmast före eller under pågående krig, ligger otvivelaktigt den tankegången, att Kungl. Maj:t, när fråga uppstår om att med stöd av dessa lagar vidtaga åtgärder av stor principiell räckvidd eller med långt gående verkningar, endast i sådana fall bör begagna fullmakten att utan riksdagens medverkan fatta beslut, då avgörandet icke skäligen kan anstå, till dess riksdagen kunnat uttala sig i ämnet. I förevarande fall fanns så mycket större anledning att före beslutet inhämta riksdagens mening som denna år 1942 på förslag av bankoutskottet (utl. nr 57) i skrivelse nr 366 uttalat sig om penningpolitiken och därvid i första hand förordnat andra mindre långt gående åtgärder än vidtagande av ett s. k. allmänt pris- och lönestopp samt anfört att för den händelse ett sådant beslut skulle behöva fattas även åtgärder för att åvägabringa ett obligatoriskt sparande torde bliva ofrånkomliga. Riksdagen hade också utan svårighet kunnat höras. Den var formellt om än ej reellt samlad, då beslutet om prisstoppet fattades; det var vidare då bestämt, att kamrarna skulle sammanträda endast några dagar därefter. Frågan om prisstoppet hade alltså

kunnat och bort underställas riksdagen före beslutets fattande. Med hänsyn till vad sålunda förekommit har utskottet funnit sig i anledning av förevarande beslut böra rikta anmärkning mot föredragande departementschefen, statsrådet Gjöres.

Närvarande: herrar Hallén, Andersson i Ovanmyra*, Oscar Gottfrid Karlsson*, Sandegård, Holmström, Källman, Per Andersson, Fredrik Ström, Karl August Johanson*, Herlitz, John Björck, Bror Nilsson, Lindmark, Fast, Nordström, Mosesson*, Nilsson i Göteborg, Hällgren, Fält och Sefve*.

* Ej närvarande vid justeringen.

4:o.

(Protokoll över folkhushållningsärenden den 19 mars 1943.)

På föredragning och hemställan av chefen för folkhushållningsdepartementet, statsrådet Gjöres, utfärdade Kungl. Maj:t den 19 mars 1943 kungörelse (nr 129) om ändring i vissa delar av kungörelsen den 21 mars 1941 (nr 168) angående allmänt exportförbud.

Innehållet i kungörelsen är efter nyss berörda ändring i huvudsak följande:

Från och med den 1 april 1941 och tills vidare må på vissa undantag när utförsel av varor till utrikes ort icke äga rum med mindre tillstånd därtill (exportlicens) meddelats. Sådan licens må, då särskilda omständigheter därtill föranleda, avse vederbörandes samlade export av visst eller vissa varuslag under i licensen angiven tid, dock högst tre månader (generell licens). Exportlicens meddelas i allmänhet av statens handelskommission (tidigare även av statens livsmedelskommission) samt i vissa fall av statens trafikkommission. Å exportlicens, som meddelas av handelskommissionen, skall kommissionen uppbära licensavgift.

Beträffande licensavgifterna föreskrevs ursprungligen i kungörelsens 4 §: »Å exportlicens, som meddelas av handelskommissionen eller livsmedelskommissionen, skall vederbörande kommission uppbära en licensavgift av 2 kronor om värdet av det gods, licensen avser, icke överstiger 100 kronor, 3 kronor om värdet överstiger 100 kronor men icke 500 kronor, 10 kronor om värdet överstiger 500 kronor men icke 2,000 kronor, 20 kronor om värdet överstiger 2,000 kronor men icke 10,000 kronor samt 40 kronor om värdet överstiger 10,000 kronor. Då särskilda skäl därtill äro, må vederbörande kommission medgiva nedsättning i eller befrielse från föreskriven licensavgift. Å licens, som meddelas av trafikkommissionen, skall av kommissionen uppbäras en licensavgift av 3 kronor.»

Genom kungörelsen den 19 mars 1943 erhöll 4 §, i överensstämmelse med ett av statens handelskommission framlagt förslag, följande ändrade lydelse:

»Å exportlicens, som meddelas av handelskommissionen och icke är att anse såsom generell licens, skall kommissionen uppbära licensavgift med

nedan angivna belopp, nämligen när värdet av det gods, licensen avser, icke överstiger 100 kr.: 2 kr.

när värdet av godset överstiger

100 men icke	500 kr.:	3 »
500 » »	2,000 »	10 »
2,000 » »	10,000 »	20 »
10,000 » »	25,000 »	40 »
25,000 » »	50,000 »	60 »
50,000 » »	75,000 »	80 »
75,000 » »	100,000 »	100 »
100,000 » »	500,000 »	200 »
500,000 » »	1,000,000 »	500 »
1,000,000 kr.:	1,000 »

För generell licens skall handelskommissionen, sedan den tid för vilken licensen gäller gått till ända, uppbära en licensavgift av en krona för varje fulla 1,000 kronor av värdet av vad som med stöd av licensen under den däri angivna tiden exporterats, dock lägst 300 kronor och högst 5,000 kronor. Då särskilda skäl därtill äro, må handelskommissionen medgiva nedsättning i eller befrielse från föreskriven licensavgift. Å licens, som meddelas av trafikkommissionen, skall av kommissionen uppbäras en licensavgift av 3 kronor.»

Enligt en inom statens handelskommission upprättad promemoria i förevarande ärende beräknades den genom en höjning av avgifterna föranledda inkomstökningen för år räknat till 70,000 å 80,000 kronor för de generella licenserna och 500,000 å 600,000 kronor för övriga exportlicenser under förutsättning av oförändrad exportvolym. Av upplysningar, som utskottet inhämtat, framgår vidare att de influtna, å handelskommissionen belöpande licensavgifterna under budgetåret 1941/42 uppgingo till närmare en och en halv miljon kronor. Enligt riksräkenskapsverkets budgetredovisning utgjorde omkostnaderna för kommissionen under samma tid närmare tre kvarts miljon kronor eller ungefär hälften av licensavgifternas belopp. Även om kostnaderna i samband med licensgivningen möjligen kunnat vara något större än omkostnaderna för kommissionen, hade dock snarare anledning föreläggat för departementschefen att föreslå en justering av avgifterna nedåt i syfte att åstadkomma en närmare överensstämmelse mellan beloppen för influtna avgifter och omkostnaderna. Så skedde emellertid ej. Tvärtom tillstyrkte föredragande departementschefen en sådan höjning av avgifterna, att omkostnadssumman kunde beräknas komma att utgöra blott en mindre del av de influtna beloppen. Exportlicensavgifterna ha härigenom i sak otvetydigt fått karaktär av beskattning. Något riksdagens bemyndigande till upptagande av berörda avgifter har det oaktat varken sökts eller givits. Beslutet står därför i strid med regeringsformens stadganden om riksdagens makt över

skatter och pålagor. Utskottet har för den skull ansett sig i anledning av förevarande beslut böra rikta anmärkning mot föredragande departementschefen, statsrådet Gjörres.

Närvarande: herrar Hallén, Andersson i Ovanmyra, Oscar Gottfrid Karlsson*, Källman, Per Andersson, Fredrik Ström*, Karl August Johanson*, Herlitz, John Björck, John Gustavson*, Anders Andersson*, Siljeström*, Nordström, Hällgren*, Nolin*, Ekdahl, Larsson i Julita, Sefve*, Gustafsson i Bogla och von Friesen*.*

* Ej närvarande vid justeringen.

Stockholm den 14 maj 1943.

På konstitutionsutskottets vägnar:

HARALD HALLÉN.

Närvarande: herrar Hallén, Sandegård, Holmström, Källman, Per Andersson, Fredrik Ström, Herlitz, John Björck, Bror Nilsson, Lindmark, Fast, Nordström, Fält, Gardell, Hoppe, Ekdahl, Larsson i Julita och Gustafsson i Bogla.

Reservationer:

A. Beträffande särskilda punkter i utskottets memorial.

I.

Vid punkten 3:o i utskottets memorial,

1) av herr *Hallén*, som med instämmande av herrar *Hällgren* och *Nilsson* i Göteborg, anfört följande:

»Grundade skäl hade enligt min mening förefunnits att frågan om prisstoppet underställts riksdagens bedömande, innan beslut härom fattades i konselj, i synnerhet som det vid tiden härför redan var kungjort, att kamrarna skulle sammanträda några dagar senare. Detta oaktat har jag icke kunnat biträda den av utskottet jämlikt § 107 regeringsformen gjorda anmälan mot föredragande departementschefen i ärendet. Kungl. Maj:t ägde nämligen enligt prisregleringslagen otvetydigt formell befogenhet att utan riksdagens medverkan fatta ifrågavarande beslut, vars lämplighet i sak svårligen kan bestridas.»

2) av herrar *Oscar Gottfrid Karlsson*, *Karl August Johanson*, *Fast*, *Nordström* och *Fält*, som ansett, att skäl saknats för ifrågavarande anmärkning.

II.

Vid punkten 4:o i utskottets memorial,

av herr *Oscar Gottfrid Karlsson*, som med instämmande av herrar *Karl August Johanson*, *Anders Andersson*, *Nordström*, *Hällgren*, *Larsson* i *Julita* och *Gustafsson* i *Bogla*, anfört följande:

»Den av Kungl. Maj:t vidtagna förändringen av 4 § i kungörelsen av den 21 mars 1941 angående allmänt exportförbud, vari bestämdes de avgifter som skulle utgå vid meddelade exportlicenser och vilka — som av den lämnade redogörelsen i utskottets memorial framgår — utgjorde lägst 2 kronor om värdet av det som licensen avser inte överstiger 100 kronor, och högst 40 kronor, om värdet överstiger 10,000 kronor, avsåg att med bibehållande av de förut gällande avgifterna för värdekvantiteter upp till 10,000 kronor få en utbyggnad av skalan så att för export av mycket stora värden också högre avgifter skulle uttagas, varigenom avgifterna komme att mera stå i proportion till de värden för vilka licens beviljades.

Utskottet gör erinran emot att de influtna avgifterna uppgått till högre belopp än vad kostnaderna för handelskommissionen uppgått till, och framhåller att något riksdagens bemyndigande till upptagande av berörda avgifter varken sökts eller givits och förmenar att beslutet står i strid med regeringsformens stadganden om riksdagens beskattningsmakt. Vi vilja här till anmärka att kungörelsen om dessa licensavgifter utfärdades den 21 mars 1941 utan att det tidigare föranlett till någon erinran från utskottets eller riksdagens sida.

Då själva huvudfrågan, beslut om uttagande av licensavgifter, passerat utan anmärkning, ha vi svårt att förstå, att det skall göras erinran mot en sådan anpassning av avgifterna, att de, som här skett, stå bättre i proportion till de värden, för vilka licens meddelas. Vi skulle för övrigt tro, att inte alla kostnader, som äro förknippade med denna licensgivning, återfinnas i omkostnaderna för handelskommissionen.

På grund av det anförda ha vi inte ansett skäl föreligga till anmärkning mot föredragande statsrådet.»

B. Beträffande avslagna yrkanden om anmärkning enligt RF § 107.

III.

av herr *Fredrik Ström*, som anfört följande:

»Konstitutionsutskottet vid 1942 års riksdag företog till granskning, såvitt nu är ifråga, av chefen för justitiedepartementet jämlikt tryckfrihetsförordningen verkställda kvarstadsbeslut och på dennes föredragning beslutade konfiskationer utan rättegång av tryckta skrifter för tiden t. o. m. den 26 mars 1942. Därunder föllo de bekanta beslagen under mars månad sistnämnda år å vissa demokratiska tidningar, som publicerat artiklar om

förhållandena i de norska fängelserna under ockupationen. Innevarande års granskning omfattar sålunda endast tiden efter berörda datum. Den utvisar en tillfredsställande minskning av antalet indragningsbeslut. Medan under första halvåret 1942 antalet konfiskerade skrifter utgjorde drygt 100, sjönk antalet under återstoden av året ned till $\frac{1}{3}$ därav. Trots denna i och för sig glädjande utveckling har jag dock vid en genomläsning av de beslagtagna skrifterna funnit vissa konfiskationsbeslut anmärkningsvärda. Särskilt vill jag nämna 'Arbetaren' för den 25 juli 1942 (nr 169), den av förlaget Trots Allt år 1942 utgivna skriften 'En polsk svart bok om den tyska »nyordningen» i Polen' samt Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning den 9 september 1942 (nr 207), vilka skrifter efter förutgångna kvarstadsbeslut konfiskerats utan rättgång genom beslut den 31 juli och den 11 september 1942. Innehållet i dessa skrifter har enligt min mening i intet hänseende motiverat de vidtagna åtgärderna. För den skull har jag ansett, att anmärkning enligt § 107 regeringsformen bort av utskottet göras mot de för åtgärderna ansvariga statsråden.»

IV.

(Protokoll över socialärenden den 26 mars 1943.)

av herr *von Friesen*, som anfört följande:

»Sedan lasarettsläkartjänsten vid Nässjö nyblivna lasarett förklarats till ansökan ledig, anmälde sig som sökande sju medicine licentiater däribland sjukhusets mångårige läkare Olof Andrén. Medicinalstyrelsen, som hade att upprätta förslag, ansåg sig icke kunna lämna förslagsrum åt Andrén. Andréns meriter voro de medsökandes avsevärt underlägsna. Sålunda kan det framhållas, att han icke ägde erforderlig utbildning i medicin och följaktligen jämlikt kungörelsen den 16 september 1932 om ändring i vissa delar av kungörelsen den 17 december 1915 angående villkor för behörighet för vissa civila läkarbefattningar icke kunde anses behörig innehava tjänsten. Icke desto mindre utnämnde Kungl. Maj:t Andrén den 26 mars 1943 till lasarettsläkare i Nässjö.

Kungl. Maj:t grundade uppenbarligen sitt beslut på Andréns mångåriga tjänstgöring vid sjukstugan i Nässjö, och talrika opinionsyttringar till förmån för Andrén meddelades Kungl. Maj:t. Det måste dock väcka stora betänkligheter, att en ensidig sjukstugetjänstgöring, icke kompletterad med erforderlig specialutbildning, skall meritera en sökande till erhållande av lasarettsläkartjänst. Principiellt råder den skillnaden mellan lasarett och sjukstuga, att å det förra intagas sjukdomsfall oberoende av fallets art, och å den senare lättare sjukdomsfall. En utnämning av Andrén måste även få prejudicerande karaktär, enär innehavet av en sjukstugeläkartjänst kan bli en genväg till erhållande av tjänsten som lasarettsläkare, därest sjukstugan ombildas till lasarett på sätt som skett i Nässjö. Särskilt anmärkningsvärt är också, att Kungl. Maj:t helt förbigått medicinalstyrelsens förslag, något som hittills

icke förekommit sedan nuvarande ordning vid lasarettsläkartillsättningar började tillämpas.

Med anledning av Kungl. Maj:ts beslut har jag yrkat anmärkning enligt § 107 regeringsformen mot föredraganden, statsrådet Bergquist.»

V.

av hert *Holmström*, som anförte:

»I oktober månad 1941 ägnade den svenska pressen stor uppmärksamhet åt Långmora utlänningsförläggning. I den mycket skarpa kritik, som från flera håll riktades mot skötseln av förläggningen, framhölls bl. a. att den av socialstyrelsen tillsatte föreståndaren, doktor Söderberg, var olämplig för sin uppgift. Att Söderberg var svåger till socialstyrelsens chef, t. f. generaldirektör K. J. Höjer, ställde dessa förhållanden i en särskild dager.

Riksdagens revisorer år 1941 verkställde en utredning i saken. I sin den 15 december 1941 avgivna berättelse anmälde revisorerna att de iakttagit missförhållanden av olika slag vid Långmoraförläggningen. Det gällde dels föreståndaren personligen, dels dennes sätt att hava tillsyn över internerna och dels hans förvaltning av omhänderhavda penningmedel.

Beträffande de två förstnämnda synpunkterna må endast revisorernas slutord anföras, så lydande:

’Vad slutligen angår själva förläggningarna, beror det givetvis ytterst på föreståndaren och den auktoritet, som han kan skapa åt sig inför såväl den underordnade personalen som de omhändertagna, om en förläggning som den ifrågavarande skall kunna fylla sin uppgift. Då av den lämnade redogörelsen framgår, att Långmora förläggning icke kan anses hava fyllt denna uppgift, synas åtgärder, som äro ägnade att åstadkomma en bättre ordning vid denna förläggning, utan dröjsmål böra vidtagas.’

Beträffande Söderbergs sätt att förvalta penningmedel anfördes i revisorernas berättelse bl. a. att, intill den 1 februari 1941 förläggningens föreståndare omhänderhaft förvaltningen av de internerades penningmedel. Därefter hade dessa själva fått handhava och disponera sina medel. Vid övergången till detta system fingo de ut sina innestående medel, sedan avdrag gjorts för skulder till diverse affärer. En del av skulderna, bl. a. en på 730 kr. 99 öre för tobaksvaror, betalades emellertid först den 7 maj 1941, och andra återigen voro vid revisorernas besök å Långmoraförläggningen den 22 november 1941 fortfarande obetalda.

Ur socialstyrelsens till Kungl. Maj:t ingivna förklaringar med anledning av vad statsrevisorerna anmält citeras följande:

’När Söderberg kallades att, sedan verksamheten hade pågått några få månader, lösa de föreliggande uppgifterna vid Långmoraförläggningen, ställdes han alltså inför vanskliga problem. Personligen saknade han också vissa egenskaper. Han ägde ej administrativ erfarenhet och icke något utpräglat ordningssinne. Såsom en man, vilken i övervägande mån varit inställd på

humaniora, hade han kanske icke tillräcklig respekt för det praktiska livets detaljer och krav på precision.'

Detta socialstyrelsens eget omdöme om Söderberg kommer generaldirektör Höjers initiativ till Söderbergs förordnande till förläggningschef att tydligt framstå såsom *icke sakligt* grundat. Den s. k. svågerpolitiken visar sig här tämligen ohöljt.

I den allmänna diskussionen, särskilt i pressen, började man nu sätta ifråga huruvida generaldirektör Höjer kunde vara lämplig att i fortsättningen vara chef för socialstyrelsen.

Att statsutskottet icke upptagit denna sak i sitt utlåtande med anledning av statsrevisorernas berättelse hade formella skäl, vilket framgick av det uttalande, som statsutskottets ordförande gjorde i debatten därom i första kammaren.

I denna debatt framhölls att Kungl. Maj:t borde vidtaga förändring beträffande ledningen av socialstyrelsen.

I samma debatt gjordes också uttalanden om att J. O. borde göra erforderlig granskning i saken.

J. O. fann sig — närmast med anledning av vad under den nämnda debatten i första kammaren uttalats — böra verkställa undersökning, huruvida Höjer 'vid socialstyrelsens anställande av Söderberg som föreståndare för Långmoraförläggningen och sedermera i fråga om styrelsens tillsyn över Söderbergs skötsel av förläggningen sökt utöva någon obehörig påverkan.'

För detta ändamål höll justitieombudsmannen förhör med Höjer samt nio andra befattningshavare inom socialstyrelsen ävensom med föreståndaren för Smedsboförläggningen, fil. mag. Gustaf Uhr.

Av J. O:s protokoll framgår bl. a., att Höjer 'nämnt' Söderberg som lämplig kandidat till föreståndarbefattningen, varvid Höjer omtalat att Söderberg vore hans svåger. Däremot hade Höjer icke omtalat att Söderbergs förutvarande anställning vid en folkhögskola definitivt upphört och att Söderberg således var utan befattning. Generaldirektör Höjers initiativ beträffande Söderbergs förordnande till förläggningschef belyses vidare av det förhållandet att han i protokollet därom stått antecknad såsom i beslutet deltagande, vilket emellertid senare ändrats.

Enligt J. O:s mening hade platsen bort offentlig ledigförklaras.

Att Höjer varit initiativtagare till sin svåger Söderbergs förordnande är alltså bevisat. Att detta icke var sakligt grundat har på många sätt dokumenterats, icke minst genom socialstyrelsens eget uttalande om Söderbergs kvalifikationer, vilket här ovan citerats.

Generaldirektör Höjer har vidare hindrat eller försvårat kontrollen över Söderberg såsom chef för förläggningen, vilket belyses av följande exempel.

Överinspektören för utlänningsförläggningarna hade ämnat tillställa Söderberg en admonitionsskrivelse, vilken han förelade Höjer. Höjer hade åter-sänt denna till överinspektören med påskrift 'Är synnerligen angelägen att icke detta efter min mening mycket olyckligt formulerade brev avsändes'.

Vid förhöret inför J. O. har Höjer icke kunnat angiva någon punkt i skrivelserna som skulle vara olyckligt formulerad.

Överinspektören jämte generaldirektörens ställföreträdare hade vid ett tillfälle gjort en inspektionsresa i syfte att pröva huruvida Söderbergs lämplighet såsom föreståndare kunde ifrågasättas och om åtgärder mot honom — till äventyrs hans skiljande från befattningen — borde övervägas. Höjer hade medföljt på denna resa. Enligt J. O:s mening hade Höjer, med hänsyn till syftet med resan, icke bort medfölja på densamma.

Vid ett sammanträde inom socialstyrelsen med anledning av 1941 års statsrevisorers berättelse hade framhållits behovet av en polisutredning avseende bl. a. Söderbergs handhavande av vissa medel. Höjer hade utövat påtryckning på de två byråchefer, som deltagit i sammanträdet, att avstå från tanken på en polisutredning, bl. a. framhållande att beslut därom skulle giva anledning till ny presskampanj och att Höjer ansåge sig vara utsatt för personlig förföljelse från vissa tidningars och tidningsmäns sida.

Av J. O:s förhörsprotokoll framgår också att vissa av socialstyrelsens protokoll efter någon tid ändrats beträffande närvarandeförteckningen. Det framgår också att socialstyrelsen i en kommuniké till pressen lämnat felaktig upplysning.

I detta sammanhang kan erinras om att tidigare i riksdagen påpekats att socialstyrelsen såväl i kommuniké som i ämbetsskrivelse gjort uttalanden, som icke varit riktiga.

Det måste vara uppenbart, att generaldirektör Höjer genom att förorda sin svåger till chef för Långmoraförläggningen och genom de åtgärder, som han för att skydda denne därefter vidtagit, har förvaltat sitt ämbete på ett sätt, som *icke överensstämmer* med statens intressen.

Icke minst med anledning av den offentlighet, som ägnats denna sak, borde chefen för socialdepartementet ha vidtagit åtgärder syftande till en ändring beträffande ledningen av socialstyrelsen. Intet formellt skäl hade kunnat hindra honom därför.

Konstitutionsutskottet hade därför bort rikta anmärkning enligt § 107 regeringsformen mot chefen för socialdepartementet, statsrådet Möller.»

VI.

av herr *Holmström*, som anförde följande:

»Riksdagens revisorer hava i sin berättelse år 1942 uppmärksammat, att myntdirektören Grabe fungerar såsom ordförande och verkställande ledamot i styrelsen för ekonomiska föreningen 'Industrisilver, förening u. p. a.' med ett årsarvode av 10,000 kronor.

I civila avlöningsreglementet § 4 mom. 2 stadgas bl. a., att 'utan tillstånd av Kungl. Maj:t eller, vad angår tjänsteman tillhörande någon av lönegraderna A 1—27, av den myndighet, varunder han lyder, tjänsteman ej må

åtaga sig uppdrag såsom ordförande eller ledamot i styrelse för förening, vars verksamhet huvudsakligen har ekonomiskt syfte'. Myntdirektörsbefattningen är placerad i lönegrad B: 1. Tillstånd för Grabe att innehava ifrågavarande uppdrag hade sålunda bort bli va föremål för beslut i konselj. Av verkställda utredningar framgår emellertid, att frågan icke varit föremål för något Kungl. Maj:ts beslut, ehuru man i finansdepartementet haft kännedom om att Grabe innehade uppdragen i fråga. Det måste emellertid enligt min mening vidare rent sakligt anses synnerligen olämpligt, att Grabe får inneha berörda befattning. Det innebär nämligen, att Grabe såsom myntdirektör samt ordförande och verkställande ledamot av 'Industrisilver' vid vissa föryttringar av statens silver på en gång representerar både köpare och säljare. Utskottet hade därför enligt min uppfattning bort rikta anmärkning enligt § 107 regeringsformen mot chefen för finansdepartementet, statsrådet Wigforss.»

VII.

(Protokoll över jordbruksärenden den 2 oktober och den 18 december 1942.)

av herr *Bror Nilsson*, som med instämmande av herrar *Holmström*, *John Gustavson*, *Lindmark*, *Nolin* och *Gardell*, anfört följande:

»I Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen nr 319 år 1942 angående prisreglerande åtgärder på jordbrukets område m. m. anför föredragande departementschefen, statsrådet A. Pehrsson-Bramstorp bl. a. följande: 'De av mig nu berörda frågorna har jag funnit böra underkastas närmare utredning av förutnämnda sakkunniga (27-mannakommittén). Dessa skola även verkställa sådan preliminär undersökning rörande jordbrukets inkomster och kostnader för regleringsåret 1942—43, som tidigare utförts av livsmedelskommissionen, samt framlägga resultatet av denna undersökning så tidigt, att densamma kan bli va till ledning för fastställandet instundande höst av priserna å jordbruksprodukter av 1942 års skörd. Det synes önskvärt, att nämnda preliminära undersökning färdigställas i sådan tid, att man med ledning av densamma kan om möjligt redan i augusti månad fastställa priserna på såväl spannmål som mjölk.'

Jordbruksutskottet skriver i sitt utlåtande nr 59 i anledning av denna Kungl. Maj:ts proposition följande: 'Frågorna rörande beräkningen av priserna ha, såsom departementschefen erinrat, hänskjutits till särskild utredning av för ändamålet tillkallade sakkunniga. Utskottet finner liksom departementschefen det vara önskvärt, att utredningens undersökningar färdigställas inom sådan tid, att man med ledning av desamma kan redan i augusti i år fastställa priserna på spannmål och mjölk. För jordbrukarna är det uppenbarligen av största intresse att så kan ske.'

Detta utskottsbetänkande bifölls i båda kamrarna. (Riksdagens skrivelse nr 418.)

Genom kungl. kungörelse den 19 juni 1942 lades beslag på vissa slag av spannmål och rotfrukter av 1942 års skörd.

De inom jordbrukskommittén bedrivna undersökningarna rörande beräkningar och prognoser för jordbrukets inkomster och kostnader, m. m. slutfördes i början av augusti månad 1942 och godkändes av kommittén in pleno den 12 augusti 1942.

Den 25 augusti 1942 ingav livsmedelskommissionen till Konungen sitt på grundval av jordbrukskommitténs utredningar uppgjorda förslag till prissättning på jordbrukets produkter. I skrivelsen, som var dagtecknad den 21 augusti 1942, erinrades inledningsvis om departementschefens uttalande i propositionen till 1942 års riksdag, enligt vilket priserna på jordbrukets produkter för regleringsåret 1942—43 om möjligt borde fastställas i ett sammanhang i augusti 1942. Livsmedelskommissionen refererade därefter innehållet i jordbrukskommitténs skrivelse. Vid de utredningar av jordbrukets inkomster och kostnader, som kommittén företagit, hade beräkningen av kostnaderna utförts enligt tvenne alternativ, varav det ena gick ut från en minskning av arbetarantalet i jordbruket med en procent om året i förhållande till basårets antal och det andra från en dylik minskning med en och en halv procent om året. Alternativa beräkningsgrunder hade även använts vid beräkningen av jordbrukets byggnadskostnader.

Livsmedelskommissionen ansåg, att man med ledning av ingångna rapporter av den 15 juni 1942 och senare kunde anse årets skörd såsom normal. Den eftersträvaransvärda prisnivån borde därför vara sådan att de indexmässigt beräknade kostnadsstegringarna någorlunda jämnt motsvarades av de kalkylerade inkomsterna. Till denna uppfattning hade även kommissionens råd enhälligt anslutit sig. Kommissionen ansåg vidare att man borde utgå från det för jordbruket fördelaktigaste alternativet beträffande kostnadsberäkningarna, alternativ I. Då härvid ett inkomstöverskott av 134 miljoner kronor syntes uppkomma för jordbruket föreslogs sänkning av priserna på såväl brödspannmål som fodersäd. Dessa minskningar utgjorde för höstvede 1 öre pr kg, råg 2 öre, korn 3 öre, vithavre 3.5 öre, svarthavre 3 öre och ärtor 5 öre pr kg, varjämte även priset på stråfoder reducerades. Enligt kommissionens beräkningar skulle inkomstminskningen för jordbruket på grund av dessa prissänkningar vid jämförelse med den inkomst, som erhållits vid bibehållen pris- och bidragsnivå, belöpa sig till mellan 160 och 170 miljoner kronor och inkomstöverskottet nedgå till cirka 26 milj. kr., vilket belopp ansågs erforderligt för mötande av de kostnadsstegringar, som med säkerhet vore att förvänta under den tid priserna förbleve bundna.

Livsmedelskommissionen hade fattat sitt beslut efter ingående överläggningar med representanter för såväl jordbrukets utövare som konsumentgrupper. Därom anför kommissionen i skrivelsen följande: 'Vid sitt ståndpunktstagande till det föreliggande förslaget i dess helhet har kommissionen ansett ur olika betydelsefulla synpunkter särskild hänsyn böra tagas till det förhållandet, att förslaget enhälligt omfattas av de vid överläggningarna när-

varande ledamöterna av kommissionens råd, bland vilka ingå representanter för såväl jordbrukare som konsumenter.'

Över livsmedelskommissionens framställning hördes priskontrollnämnden, som efter en redogörelse för resultaten av tidigare prisregleringar på jordbrukets område i skrivelse den 4 september 1942 anförde, att dessa visade hän på en genomgående tendens till underskattning av inkomsterna i förhållande till kostnaderna vad beträffar utvecklingen för det kommande året. Totalt kunde man enligt nämndens mening utgå från ett inkomstöverskott av 180 milj. kr. vid bibehållen prisnivå.

Med berömvärd snabbhet och utan att därigenom åsidosätta grundligheten hade vederbörande kommitté och myndigheter nu framlagt sina förslag i prisfrågorna, och man borde kunnat förvänta att Kungl. Maj:t lika snabbt skulle fatta sitt beslut i detta viktiga ärende. Så skedde dock icke.

Kungl. Maj:t kunde icke vara ovetande om de stora olägenheter, som dröjsmålet med prissättningen föranledde. Från åtskilliga håll i riket kommo framställningar och påminnelser därom. Livsmedelskommissionen ingav en den 28 augusti 1942 dagtecknad skrivelse, vari även återopas en från Svenska spannmålsaktiebolaget inkommen P. M. I båda dessa skrivelser redogöres för de stora svårigheter och risker vari all spannmålshandel råkar därest icke prissättningen omedelbart äger rum. Den nya spannmålsskörden måste nämligen ut i marknaden, och producenterna behövde betalt för sin vara. De gällande priserna för fjolårsskörden kunde helt naturligt icke tillämpas. Såsom nödfallsåtgärder hemställde livsmedelskommissionen

dels att, för den händelse definitiva spannmålspriser icke bleve fastställda senast den 4 instundande september, kommissionen måtte bemyndigas att för tiden intill dess spannmålspriserna bli slutgiltigt bestämda fastställa a-contopriser å spannmål enligt de ovan angivna grunderna;

dels ock att Svenska spannmålsaktiebolaget måtte bemyndigas förbinda sig att, för den händelse genom auktoriserad handlandes insolvens säljare eller köpare av spannmål icke kunde utfå honom tillkommande likvid respektive återbäring, till säljaren respektive köparen utbetala honom sålunda tillkommande medel.

Denna livsmedelskommissionens hemställan behandlades av Kungl. Maj:t i s. k. liten konselj den 4 september 1942. Beslutet blev följande:

'Kungl. Maj:t finner i anledning av statens livsmedelskommissions framställning gott lämna Svenska spannmålsaktiebolaget bemyndigande att förbinda sig att, där spannmål — i avvidan på fastställande av normalpriser — från och med den 7 september 1942 av auktoriserad handlande eller kvarn eller annan köpare, som ej är förbrukare, köpts eller sålts a-conto samt genom vederbörandes insolvens säljare icke kan utfå full likvid eller köpare belopp, vartill han är berättigad i återbäring, till säljaren eller köparen utbetala honom sålunda tillkommande medel.'

Den 2 oktober 1942 fattade Kungl. Maj:t på föredragning av statsrådet Pehrsson-Bramstorp vissa beslut angående normalpriser å produkter av årets

skörd, men besluten voro av preliminär natur, vilket framgår av följande citat ur det förevarande statsrådsprotokollet:

'Kungl. Maj:ts sålunda i fråga om normalpriserna fattade beslut förutsätta emellertid, att prisfrågorna skola tagas under förnyad omprövning i samband med fortsatt övervägande av åtgärder på olika samhällslivets områden till mötande av en inflationistisk prisutveckling.'

Här angives en anledning till dröjsmålet med det slutliga avgörandet av jordbrukets prisfrågor. Denna anledning är emellertid icke ny. Redan i Kungl. Maj:ts proposition till 1939 års urtima riksdag (nr 66) framhölls bl. a. att vid jordbruksprisernas bestämmande hänsyn måste tagas till önskvärdheten av en ökning av produktionen. En viss stegring av jordbrukspriserna ansågs därför bliva nödvändig. Samtidigt betonades emellertid att stor försiktighet härvid borde iakttagas med tanke på inflationsfaran.

Det kan här förtjäna återgivas vad bankoutskottet anfört i sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 57, riksdagens skrivelse nr 366) i anledning av proposition nr 354 till 1942 års riksdag angående fortsatt befrielse för riksbanken från skyldigheten att inlösa av banken utgivna sedlar med guld m. m. Sedan utskottet avvisat tanken på en lagstiftning om s. k. allmänt pris- och lönestopp, säger utskottet: 'Lämpligare synes vara, att genom en viss skärpning och utvidgning av priskontrollen efter hittillsvarande linjer samt genom frivilliga överenskommelser mellan statsmakterna och olika producent- och konsumentgrupper en grund lägges för en stabilisering såvitt möjligt av inkomst- och prisnivån. Hittillsvarande växelverkan mellan prishöjningar och kompenstationstillskott har till icke ringa del berott därpå, att såväl vid lönesättning som vid fastställande av priser på jordbrukets och industriens produkter tillämpats ett kompenstationssystem, som avsett att skydda var och en av de berörda grupperna mot att bära en större del av försämringen i försörjningen än övriga grupper. Skall denna växelverkan kunna brytas utan alltför stor risk för att någon grupp får bära en otillbörligt stor del av krisens bördor, synes en samtidig uppgörelse rörande riktlinjer för den inkomsterna bestämmande pris- och lönepolitiken vara ofrånkomlig.'

Först i konselj den 18 december 1942 fastställdes definitivt priserna å jordbruksprodukterna för konsumtionsåret 1942/43 på föredragning av statsrådet Pehrsson-Bramstorp. Därom heter det i statsrådsprotokollet bl. a. följande: 'Kungl. Maj:t finner gott bemyndiga statens livsmedelskommission att fastställa definitiva normalpriser å jordbruksprodukter under konsumtionsåret 1942/43 samt att därvid utgå från de i kommissionens skrivelse den 21 augusti 1942 föreslagna priserna; i fråga om potatispriset dock med den höjning, som framgår av Kungl. Maj:ts förenämnda beslut den 2 oktober 1942.'

Därmed var den segslitna frågan äntligen avgjord och livsmedelskommissionens den 21 augusti 1942 avgivna förslag till priser hade avgått med seger. Detta förslag hade också tillkommit efter ingående förhandlingar med representanter för såväl producent- som konsumentgrupper och hade bort kunna av regeringen genast godtagas. Om så skett, hade prisfrågan blivit av-

gjord inom den tidpunkt, varom såväl Kungl. Maj:t som riksdagen uttalat bestämda önskemål. Avsåg Kungl. Maj:t från början att förverkliga det av bankoutskottet uttalade önskemålet om samtidig uppgörelse mellan berörda folkgrupper inom riket, hade även detta säkerligen kunnat realiseras utan så lång tidsutdräkt, som skedde. Detta så mycket lättare, som det för jordbruksprodukternas vidkommande gällde en sänkning av prisnivån och ingalunda någon höjning av densamma. De närmast föregående tvenne årens svaga skördar och det därav följande ringa förrådet av brödspannmål inom landet borde manat till en ytterst påpasslig och positiv livsmedelspolitik. Den allmänna försvagning av jordbrukarnas ekonomi och produktionskraft, som missväxtåren trots allt medfört, hade gjort en viss generositet vid prissättningen denna gång försvarlig.

Dröjsmålet med den utlovade prissättningen föranledde stora olägenheter för såväl jordbrukarna som spannmålshandlarna. Den skapade också oro och misstämning bland landets jordbrukare. Ovissheten om det slutliga priset på produkterna gjorde det också svårt för dem att besluta sig för vilka grödor, som borde odlas, och vilka produktionsbefrämjande åtgärder, som lämpligast borde vidtagas. Ett uttryck härför — och ett för vår livsmedelsförsörjning mycket allvarligt sådant — är den minskning av besädd höstsädesareal som 1942 ägt rum. Denna minskning beräknas av statens livsmedelskommission uppgå till 62,481 hektar, jämfört med den areal som besäddes hösten 1941. Uttryckt i procent utgör minskningen för höstvet 17.4 procent och för råg 11.7 procent.

Då sålunda genom den här påtalade sena prissättningen å jordbrukets produkter år 1942 ett av såväl regering som riksdag fattat beslut, innebärande en utfästelse till landets jordbrukare, blivit åsidosatt och detta icke varit till rikets sannskyldiga nytta utan tvärtom skadat viktiga delar av vår ömtåliga livsmedelsförsörjning, och då vidare betydelsefulla frågor för denna försörjning icke handlagts med den skicklighet och drift, som tidslägets allvar på detta område påkallat, anse vi att utskottet bort besluta anmärkning enligt § 107 regeringsformen mot statsrådets ledamöter samfällt.»

VIII.

(Protokoll över jordbruksärenden den 20 november 1942.)

Av herr *Nolin*, som med instämmande av herr *Albertsson* ansett, att utskottet bort anföra följande:

»Genom beslut, fattat den 26 juni 1941, beslöt skogsvårdsstyrelsen i Kalmar läns södra landstingsområde att, jämlikt § 75 reglementet den 31 december 1919 för statens pensionsanstalt, med de ändringar och tillägg till reglementet som utkommit från trycket intill den 21 februari 1929, uppsäga länsskogvaktaren i Ålems distrikt Carl Wictor Carlsson från tjänsten såsom länsskogvaktare från och med den 1 mars 1942. Tillika förklarade sig skogsvårdsstyrelsen komma att hos statens pensionsanstalt för Carlsson begära den förtidspension, vartill han vore berättigad.

Sedan skogsvårdsstyrelsen därefter ledigförklarat ifrågavarande länsskogvaktartjänst att tillträdas den 1 april 1942 söktes tjänsten dels av Carlsson, som hos Kungl. Maj:t besvärat sig över styrelsens tidigare beslut att uppsäga honom, dels av skogvaktaren Sixten Andersson. Skogsvårdsstyrelsen beslöt därefter den 29 juni 1942 antaga Andersson till t. f. länsskogvaktare i Ålems distrikt samt förklarade tillika, att förordnandet skulle gälla tillsvidare i avvaktan på Kungl. Maj:ts beslut i anledning av utav Carlsson anförda besvär över uppsägningen samt att, därest besvären skulle ogillas eller icke föranleda något Kungl. Maj:ts beslut, Andersson skulle omedelbart därefter antagas till ordinarie länsskogvaktare ävensom att Andersson skulle tillträda förordnandet den 1 juli 1942.

Även över detta beslut anförde Carlsson besvär hos Kungl. Maj:t. Han yrkade att beslutet måtte upphävas och klaganden återinsättas på den ledigförklarade befattningen.

I beslut den 20 november 1942 i förstnämnda ärende fann Kungl. Maj:t Carlssons besvär över uppsägningen från länsskogvaktartjänsten icke kunna upptagas till prövning. Med hänsyn till Carlssons långa tjänstetid och övriga i målet förekommande omständigheter fann emellertid Kungl. Maj:t i sistnämnda ärende, att av Andersson och Carlsson i främsta rummet Carlsson bort ifrågakomma till erhållande av förevarande länsskogvaktarbefattning, samt prövade förty gott att, med upphävande av överklagade beslutet, visa målet åter till skogsvårdsstyrelsen i Kalmar läns södra landstingsområde, som hade att utse Carlsson till innehavare av länsskogvaktarbefattningen.

Kungl. Maj:ts beslut i förevarande ärende fattades på föredragning och hemställan av chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Pehrsson-Bramstorp.

Skogsvårdsstyrelsens beslut att från och med den 1 mars 1942 uppsäga Carlsson från tjänsten såsom länsskogvaktare motiverades av styrelsen med att Carlsson ej fyllt de anspråk man måste ställa på en länsskogvaktare i hans tjänsteutövning. Till stöd för denna sin uppfattning anförde styrelsen i underdånigt utlåtande den 2 mars 1942 i anledning av Carlssons besvär att Carlsson vid flerfaldiga tillfällen utfört stämplingar på ett mycket otillfredsställande sätt. Att Carlsson, som hos styrelsen varit anställd för ett år i taget med 6 månaders uppsägningstid, icke tidigare entledigats, sammanhängde med att styrelsen med hänsyn till Carlssons tidigare delvis oförsörjda familj velat avvakta, att han skulle uppnå den ålder, 60 år, då förtidspension vore möjlig att erhålla. Upprepade gånger hade han emellertid varnats av sina förmän och vid ett tillfälle, år 1938, hade skogsvårdsstyrelsen efter syn på platsen för en av Carlssons förrättningar meddelat honom skriftlig varning, som icke endast innebar anmärkningar för illa utförda stämplingar utan även för olämpligt uppträdande mot förmän. Det oaktat hade Carlsson icke låtit sig rätta utan på nytt verkställt ur skogsvårdssynpunkt förkastliga stämplingar. I sin tjänsteutövning hade Carlsson förbrutit sig mot flera bestämmelser i den för styrelsens länsskogvaktare fastställda instruktionen. Han hade sålunda icke efterkommit av länsjägmästaren givna order och föreskrifter samt underlåtit att avgiva rapport över sina iakttagelser över efterlevnaden av gällande lagar för de skogar, som inom hans tjänstgöringsområde stodo under styrelsens kontroll. Han hade åtagit sig enskilda uppdrag utan att in-

hämta styrelsens särskilda tillstånd. Vidare hade han i strid mot gällande bestämmelser stämplat skog inom annan länsskogsvaktares distrikt. Och han hade slutligen uppträtt på ett olämpligt sätt mot sina överordnande och visat sig opålitlig.

I påminnelser över skogsvårdsstyrelsens utlåtande bestred Carlsson att de skäl, som skogsvårdsstyrelsen åberopat för hans förtidspensionering, voro av den art, att de skäligen kunde utgöra grund för hans uppsägning. Han hänvisade även till att ett stort antal skogsägare givit uttryck åt sin uppskattnings av hans arbete. Slutligen gjorde han gällande att om han, som i 37 års tid varit anställd hos skogsvårdsstyrelsen, verkligen gjort sig skyldig till så svåra förseelser, som styrelsen anfört, styrelsen tidigare bort entlediga honom.

Ärendet remitterades därefter den 27 mars 1942 till skogsstyrelsen för yttrande. Styrelsen avgav yttrande den 30 maj 1942. Den anförde:

»Enligt 2 § skogsvårdsstyrelseförordningen må klagan över skogsvårdsstyrelsens beslut i fråga om tillsättande av befattning hos styrelse föras hos Kungl. Maj:t. I förordningen har däremot icke meddelats någon särskild föreskrift om rätt att anföra besvär över skogsvårdsstyrelsens beslut i fråga om uppsägning, varför de av klaganden anförda besvären icke synas kunna föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd. Med hänsyn härtill har skogsstyrelsen icke ansett sig böra verkställa någon ytterligare utredning i förevarande ärende.

Skogsstyrelsen anser sig emellertid böra anföra följande angående de principer, som i ärenden av ifrågavarande art synas böra tillämpas.

Innehavarna av de fasta befattningarna hos skogsvårdsstyrelserna kunna, såsom torde framgå av det ovan anförda, på grund av de former, under vilka de äro anställda, entledigas efter viss uppsägningstid, då vederbörande skogsvårdsstyrelse så anser lämpligt. Det är emellertid uppenbart, att ordinarie tjänstemän icke böra avskedas, om ej speciella omständigheter föreligga. Särskilt då en befattningshavare under en lång följd av år innehaft sin befattning bör givetvis vederbörande skogsvårdsstyrelse undvika att entlediga honom. I dylika fall har ju skogsvårdsstyrelsen under förhållandevis lång tid haft möjlighet att ingående pröva hans duglighet och, om han visat sig olämplig, på ett tidigare stadium kunnat upptaga frågan om hans skiljande från tjänsten. Vidare må framhållas, att i sådana fall, då en skogsvårdsstyrelse anser att en befattningshavare av någon anledning icke är lämplig att handhava de åligganden, som dittills åvilat honom, styrelsen först synes böra ingående undersöka, huruvida han icke kan anförtros andra arbetsuppgifter, innan styrelsen beslutar skilja honom från tjänsten. Ur den enskildes synpunkt kan nämligen uppenbarligen ett avskedande efter mångårig tjänstgöring medföra synnerligen allvarliga följder, särskilt om tjänstemannen ifråga uppnått så hög levnadsålder, att hans möjligheter att erhålla anställning hos annan arbetsgivare äro ytterst begränsade. Även ur det allmännas synpunkt måste det anses mindre tillfredsställande, om en skogsvårdsstyrelse avskedar en tjänsteman efter mycket lång tjänstgöringstid, när ett sådant förfarande säkerligen i längden kommer att försämra möjligheterna för skogsvårdsstyrelsen att förvärva dugande tjänstemän.

Såsom av det anförda torde framgå, synes vederbörande skogsvårdsstyrelse icke utan synnerligen starka skäl böra entlediga eller förtidspensionera en befattningshavare efter så lång tjänstgöringstid som den, varom i förevarande fall är fråga. Det är härvid att märka, att en befattningshavare, som under en följd av år innehaft en länsskogsvaktaretjänst, synes böra kunna av skogsvårdsstyrelsen utnyttjas även om styrelsen icke anser, att han kan handhava samma uppgifter som tidigare.»

Av ett av statens pensionsanstalt i ärendet den 15 juni avgivet utlåtande framgår att den förtidspension, som Carlsson kunde komma i åtnjutande av, med dyrtids- och kristillägg komme att uppgå till mellan 1,700 och 1,800 kronor per år.

I sina besvär den 29 juni 1942 över Södra Kalmar läns skogsvårdsstyrelses beslut rörande tillsättning av befattningen såsom länsskogvaktare i Ålems distrikt erinrade Carlsson om sina tidigare besvär över uppsägningsbeslutet samt anförde, att det av dessa besvärshandlingar samt av handlingar, som med skogsstyrelsens utlåtande av den 30 maj 1942 överlämnats till Kungl. Maj:t, till fullo framginge, att näppeligen någon sökande med hänsyn till tjänstetid och skogsägarnas förtroende kunde vara mera meriterad än han. Han hemställde därför att han skulle erhålla den sökta befattningen.

I utlåtande över besvären den 13 augusti 1942 hemställde skogsvårdsstyrelsen med hänvisning till bland annat att Carlsson förtidspensionerats på grund av olämplighet, att Carlssons besvär icke måtte föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Även i detta ärende infortrade Kungl. Maj:t utlåtande av skogsstyrelsen. Skogsstyrelsen anförde:

»I underdånigt utlåtande den 30 maj 1942 i anledning av besvär, som av klaganden anförts över skogsvårdsstyrelsens beslut den 26 juni 1941 att entlediga honom från hans befattning såsom länsskogvaktare, framhöll skogsstyrelsen bland annat, att vederbörande skogsvårdsstyrelse icke utan synnerligen starka skäl borde entlediga eller förtidspensionera en befattningshavare efter så lång tjänstetid, som den klagande haft hos skogsvårdsstyrelsen. De skäl, skogsstyrelsen i sin skrivelse åberopat till stöd för denna ståndpunkt, borde enligt styrelsens uppfattning ha medfört, att klaganden fått kvarstanna i tjänst till uppnådd pensionsålder. Skogsstyrelsen anser på grund härav, att klaganden bör återfå den tjänst, från vilken han avskedats och sålunda nu utses till innehavare av den ledigförklarade befattningen.

Under åberopande av det ovan anförda får skogsstyrelsen hemställa, att Kungl. Maj:t måtte återförvisa ärendet till skogsvårdsstyrelsen med förståndigande att med ändring av överklagade beslutet utse klaganden till innehavare av befattningen såsom länsskogvaktare i Ålems distrikt.»

Till vidare belysning av ärendet må följande utdrag ur en till Carlssons förman ingiven framställning från 44 skogsägare återgivas:

»Länsskogvaktare Carlsson har tjänstgjort inom distriktet så länge, att genomförandet av den nu gällande skogsvårdslagens bestämmelser helt fallit inom hans tjänstgöringstid. För oss skogsägare framstår denna lag såsom hindrande oss i vår gamla rätt att själva förfoga över våra skogar och sköta avverkningen på det sätt, som av ålder varit brukligt.»

Ur en annan av en enskild skogsägare i ärendet ingiven skrift må följande anföras:

»Motivet för denna min anhållan är att härigenom komme mina fastigheter inom Carlssons tjänstgöringsdistrikt och då jag äger dels egen erfarenhet dels av andra erfarit att Carlsson utfört sina stämplingar med noggrannhet och omsorg och till allas belåtenhet, har jag all anledning antaga att allt det bråk som under sista åren rätt här på orten, dels mellan mig och skogs-

vårdsstyrelsen, dels mellan andra skogsägare och skogsvårdsstyrelsen, skulle bortfalla. Det är nämligen så att skogsvårdsstyrelsen under sista tiden tillsatt bevisligen odugliga skogsvaktare, vilka genom sitt arbete gjort att skogsvårdsstyrelsen här på orten kommit i vanrykte.»

Enligt § 1 i 1923 års skogsvårdslag skall uppsikt över att vad i denna lag stadgas beträffande skogsmarks användande till skogsbörd för varje landstingsområde utövas av den skogsvårdsstyrelse, som där finnes. Bestämmelser om skogsvårdsstyrelsernas organisation och arbetssätt äro intagna i 1941 års förordning ang. skogsvårdsstyrelser. Enligt § 2 i denna förordning må skogsvårdsstyrelse bland annat i mån av behov anställa skogligt utbildade tillsyningsmän (länsskogvaktare).

Över skogsvårdsstyrelses beslut i fråga om tillsättande av befattning hos styrelsen må klagan föras hos Kungl. Maj:t inom tjugu dagar efter den då beslutet tillkännagivits genom anslag i styrelsens lokal.

Tidigare fanns icke någon besvärsrätt över skogsvårdsstyrelses beslut i fråga om tjänstetillsättningar. Vid de tillfällen, då besvär anförts över dylika beslut, hade Kungl. Maj:t icke ansett sig behörig att upptaga ärendet till prövning (jordbruksärendet nr 49 ²⁵/₄ 1930 angående besvär i fråga om utseende av länsjägmästare hos skogsvårdsstyrelsen inom Gävleborgs läns landstingsområde), för såvitt icke styrelsen vid meddelandet av beslutet överskridit sin befogenhet eller beslutet ej tillkommit i laga ordning (resolution ⁸/₅ 1925 angående besvär över tillsättande av en tillsyningsmannabefattning i Västerbottens län). Denna ståndpunkt intog Kungl. Maj:t även där visst villkor beträffande ansökningsförfarandet förknippats med anslag (jordbruksärendena nr 25 och 27 ²⁰/₅ 1938 angående besvär över tillsättande av distriktsjägmästare och länsskogvaktare hos skogsvårdsstyrelsen inom Jämtlands läns landstingsområde).

I 1936 års skogsutredningsförslag, vilket lades till grund för 1941 års lagstiftning på hithörande område, gavs uttryck åt uppfattningen, att skogsvårdsstyrelserna alltjämt själva borde äga utse sina tjänstemän. Tanken på besvärsrätt hos statlig myndighet över dylika beslut avvisades. I vissa yttranden över förslaget kritiserades detta. Man påyrkade där, att besvärsrätt uttryckligen borde medgivas. I anslutning härtill anförde föredragande departementschefen i proposition nr 94 till 1941 års riksdag bland annat följande:

»Att betaga styrelserna deras rätt att tillsätta sina tjänstemän synes enligt min mening vara ett onödigt och alltför långt gående ingrepp i deras självständighet. Å andra sidan kunna knappast åberopas några vägande skäl mot att tillerkänna sökandena besvärsrätt över skogsvårdsstyrelsernas beslut. Med hänsyn till det mycket omfattande ekonomiska bistånd som staten lämnar skogsvårdsstyrelserna kan det icke anses oberättigat, att Kungl. Maj:t äger ett visst överinseende och inflytande vid tillsättande av de tjänstemän, som skola avlönas med dessa medel eller handha deras förvaltning.»

Med uppdraget att öva uppsikt över skogsvårdslagens efterlevnad har en mycket maktpåliggande och ansvarsfull uppgift lagts i skogsvårdsstyrelsernas händer. Det är helt och hållet beroende på dem om skogsvårdslagen skall

fylla sitt syfte. Därför är det också styrelsernas oavvisliga skyldighet att ur sin tjänst avlägsna personer, som låta sitt arbete bestämmas av skogsvården ovidkommande intressen. När så skall anses vara fallet måste i första rummet vara vederbörande skogsvårdsstyrelses egen sak att avgöra. Gällande lagstiftning har tagit hänsyn härtill då den överlämnat åt styrelserna att själva slutligt avgöra ärenden om uppsägning och avskedande av hos dem anställda befattningshavare samt inskränkt besvärsrätten till ärenden rörande tjänstetillsättningar. I förevarande fall synes skogsvårdsstyrelsen haft fullgoda skäl för sitt beslut att uppsäga sin tjänsteman. All tvekan härom försvinner sedan man tagit del av innehållet i de skrifter som från enskilda skogsägare ingivits till hans förmån. Så mycket mera förvånande är det då att Kungl. Maj:t ansett sig i anledning av utav klaganden anförda besvär över tillsättningsbeslutet kunna föreskriva att skogsvårdsstyrelsen skulle återanställa honom. Detta beslut måste hos allmänheten minska respekten för ifrågavarande skogsvårdsstyrelse, för dess befattningshavare och för det arbete, som den satts att utföra, och kan få menliga återverkningar för skogsvårdsstyrelsernas anseende i allmänhet. På grund härav har utskottet funnit ifrågavarande beslut vara av den allvarliga beskaffenhet att anledning föreligger att rikta anmärkning enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Pehrsson-Bramstorp.»

IX.

(Protokoll över jordbruksärenden den 18 december 1942.)

av herr *Bror Nilsson*, som med instämmande av herrar *Holmström*, *Björck* i Borås, *John Gustavson*, *J. Lennart Johansson*, *Lindmark*, *Nolin* och *Gardell* ansett, att utskottet bort anföra följande:

»På förslag av livsmedelskommissionen utfärdade Kungl. Maj:t kungörelse den 7 november 1941 (nr 830) med vissa bestämmelser angående handeln med mjölk, varigenom förbjöds att fr. o. m. den 21 november samma år — utan medgivande av livsmedelskommissionen eller, efter dess bemyndigande, av lokal kristidsmyndighet — försälja eller annorledes överlåta annan mjölk än sådan som enligt av kommissionen meddelade föreskrifter vid mejeri standardiserats till en fetthalt av 3 procent med en tolerans uppåt eller nedåt av 0.1 procent.

Samtidigt med införandet av mjölkstandardiseringen skedde enligt en kungörelse den 7 november 1941 (nr 862) en reglering av handeln med *grädde* av innebörd, att grädde (även steriliserad sådan) f. o. m. den 20 november samma år ej fick försäljas annat än mot kupong till inköpskort eller mot särskild av livsmedelskommissionen eller å dess vägnar utfärdad inköpslicens eller eljest i den ordning eller under de villkor kommissionen bestämde. Syftet härmed var detsamma som med mjölkstandardiseringen, nämligen att åstadkomma en *besparing av fett för smörtlillverkningen*. Ransoneringen av

grädde till hushållen ordnades på sådant sätt, att försäljningen (enligt cirkulär nr 511) inbegreps under matfettstransoneringen, så att mot kupong till matfettskort (M eller Mp) alternativt fick köpas matfett (smör, margarin, etc.) eller grädde enligt proportionen 250 gram matfett = $1\frac{1}{2}$ liter grädde. Åt näringsställen gavs möjlighet att erhålla licens för inköp av kaffegrädde, motsvarande i allmänhet $4\frac{1}{2}$ liter för varje kilogram av näringsställets kaffetilldelning under viss period. Licenser kunde eljest meddelas för särskilda ändamål. Överlåtelse av grädde från mjölkproducent skulle i regel få ske endast till mejeri. Följden av att gräddförsäljning på angivet sätt sammanfördes med matfettstransoneringen utan att ransonen per kupong ökades blev, som var att vänta, att försäljningen av grädde till förbrukare i stort sett upphörde.

Att detta skulle medföra betydande förluster för mejerierna var uppenbart. Frågan om ersättning till mejerierna för dessa förluster upptogs därför till behandling vid de överläggningar, som med början den 13 november 1941 höllos mellan medlemmar av statsrådet och representanter för Sveriges lantbruksförbund, till vilket äro anslutna jordbrukarnas ekonomiska riksorganisationer samt Riksförbundet landsbygdens folk. Dessa överläggningar, vid vilka frågan om viss kompensation åt jordbruket för fetslagen skörd behandlades, slutfördes den 2 december 1941. Efter förhandlingarna lämnades följande meddelande till pressen:

'Efter överläggningar mellan regeringen och representanter för Sveriges lantbruksförbund, till vilket äro anslutna jordbrukarnas ekonomiska organisationer samt Riksförbundet landsbygdens folk, har regeringen förklarat sig beredd att genomföra följande åtgärder, avsedda att förbättra jordbrukets på grund av fetslagen skörd försämrade läge.

Utöver den merinkomst, som beräknas bli tillgodoförd jordbruket genom den nyligen genomförda standardiseringen av konsumtionsmjölken eller i genomsnitt för landet, 1.5 öre pr kg såld konsumtionsmjölk, utbetalas för tiden oktober 1941—september 1942 ett pristillägg för konsumtionsmjölken av 1.5 öre pr kg, häri inberäknat förut utgående konsumtionsmjölkstillägg.

För att tillgodose de områden som hårdast drabbats av skördenedgången samt för att utbetala ett pristillägg på all produktmjölk av 0.5 öre pr kg ställes ett visst belopp till förfogande för tiden oktober 1941—maj 1942. Storleken av detta belopp — vilket utgår utöver det av 1941 års riksdag beslutade pristillägget av 1 öre pr kg mjölk — skall inom vissa gränser vara beroende av mjölkproduktionens storlek.

För att i största möjliga utsträckning kunna bibehålla mejeriernas körlinjer inom de områden, där på grund av den minskade mjölkproduktionen transportkostnaderna pr kg mjölk starkt ökat, anvisas ett belopp av 3 milj. kronor för utbetalande av bidrag till mejerierna för nämnda ändamål. Med hänsyn till i Norrland rådande särskilda förhållanden anvisas vidare 1 milj. kronor till extra mjölkbidrag inom denna landsdel utöver till de tre nordligaste prisutjämningsdistrikten utgående pristilläggen.

Regeringen kommer vidare att låta verkställa en undersökning rörande den inkomstminskning för mejerierna, som kan bli följden av att grädden under-

kastats ransonering. Därest undersökningen finnes ge anledning därtill, har regeringen för avsikt att bereda mejerierna gottgörelse härför.

De i överläggningarna deltagande representanterna för jordbrukets organisationer ha förklarat att jordbrukarna själva väl böra vara beredda att bära viss del av den förlust som uppkommit genom den väsentligt minskade skörden innevarande år, men att de ansett jordbrukets starkt försämrade ställning, påverkad även av föregående års svaga skörd, motivera längre gående och mera omfattande åtgärder från det allmännas sida. Erkännande angelägenheten av solidaritet från olika samhällsgruppers sida i ett allvarligt tidsläge ha de likväl velat medverka till förut angivna resultat av överläggningarna och uttala att jordbrukets organisationer skola i vad på dem ankommer lojalt arbeta för genomförandet av anförda åtgärder ävensom sträva efter att största möjliga kvantiteter jordbruksprodukter på normala vägar tillföras marknaden.'

Efter gemensam beredning mellan jordbruks-, finans- och folkhushållningsdepartementen fattade Kungl. Maj:t därefter den 12 december 1941 (jordbruksärende nr 75 i protokollet samma dag) beslut angående 'åtgärder till förbättrande av jordbrukets på grund av fetslagen skörd försämrade läge'. I beslutet inrycktes följande passus: 'Kungl. Maj:t uppdrager åt statens livsmedelskommission att låta verkställa en undersökning rörande den inkomstminskning för mejerierna, som kan bli följden av att grädden underkastats ransonering.'

Till fullgörande av sålunda anbefallt uppdrag inkom livsmedelskommissionen den 3 mars 1942 med underdånig skrivelse med utredning angående minskning av gräddförsäljningen. Ut i nämnda skrivelse anförde kommissionen bl. a. följande:

'Enligt uppgifter, som på kommissionens begäran införskaflats av Svenska mejeriernas riksförening, har försäljningen av tunn grädde å de större konsumtionsorterna till följd av gräddransoneringen nedgått med i medeltal cirka 65 procent. Nedgången synes vara störst i Göteborg med 72 å 73 procent, medan motsvarande siffra för Stockholm ligger alldeles i närheten av medeltalet.

Då det gäller att avgöra, vilka verkningar den minskade gräddförsäljningen haft för mejeriernas ekonomi, har man att taga i beaktande att mejerikostnaderna till huvudsaklig del äro att betrakta som fasta. Därest kostnaderna för ransoneringens införande varit lika fördelade på all mjölk, oavsett användningssättet, skulle 'gräddbortfallet' icke ha föranlett någon minskning av mejeriernas inkomster. Den kvantitet mjölk, som åtgått för framställning av grädden, skulle nämligen i dylikt fall ha lämnat i stort sett samma ekonomiska utbyte vid användning till konsumtionsmjölk som vid användning för gräddframställning. Nu har emellertid grädden, omräknad till mjölk, burit en relativt större del av de fasta kostnaderna än konsumtionsmjölken. Sett från en annan sida kan detta uttryckas så, att mjölken lämnat mejerierna en större vinst, då den försålts såsom grädde än då den försålts såsom konsumtionsmjölk. På samma sätt har konsumtionsmjölken i regel

lämnat ett bättre utbyte än produktmjölken. Genom att mejerierna vid försäljning av konsumtionsmjölk från och med den 21 november 1941 erhålla dels en standardiseringsvinst av 1.5 öre per kg och dels ett lika stort mjölkpristillägg, under det att produktmjölken endast kommer i åtnjutande av sistnämnda tillägg, har utbytet ytterligare förskjutits till konsumtionsmjölkens förmån.

Av betydelse i detta sammanhang är att konsumtionsmjölkförsäljningen sedan gräddransoneringens genomförande ökat med större kvantitet per månad än vad som motsvarar gräddbortfallet, omräknat till mjölk. Man torde därför, vid beräkning av mejeriernas förlust genom gräddbortfallet, endast böra taga hänsyn till merintäkten av grädde i förhållande till konsumtionsmjölk. Det bör även framhållas, att ökningen i konsumtionsmjölkförsäljningen varit av sådan storleksordning, att det kan antagas att den andel av mejeriernas fasta kostnader, som tidigare burits av den gräddkvantitet, som till följd av ransoneringen bortfallit, numera i stort sett kan bäras av den ökade konsumtionsmjölkförsäljningen.

Av vad ovan anförts torde framgå, att mejerierna på den gräddkvantitet, som till följd av gräddransoneringen bortfallit, gått förlustiga den merintäkt, som i förhållande till konsumtionsmjölken tidigare kunnat uttagas på grädde. Beträffande storleken av ifrågavarande förlust har inom Svenska mejeriernas riksförening efter anvisningar av livsmedelskommissionen verkställts beräkningar enligt två olika metoder.

Den första beräkningen, vilken är av preliminär natur och grundar sig på vissa uppgifter rörande Mjölkcentralens försäljning av grädde och konsumtionsmjölk, verkställdes redan den 1 december 1941 och är betydligt mera summarisk än den andra, senare beräkningen. Enligt denna skulle gräddförsäljningen, därest ransoneringen icke införts, under år 1941 ha tillfört mejerierna cirka 10 miljoner kronor mera i inkomst än om samma kvantitet, omräknad till mjölk, försållts såsom konsumtionsmjölk. Antages nedgången i gräddförsäljningen även i fortsättningen bliva 61 procent, skulle således förlusten i anledning av gräddransoneringen med de priser, som i förhållande till priset på konsumtionsmjölk gällde på hösten 1941, utgöra cirka 6 miljoner kronor per år räknat.

Enligt den andra beräkningen, vilken av riksföreningen officiellt överlämnades till kommissionen den 2 mars 1942, skulle gräddbortfallet — i förhållande till året närmast före ransoneringen — vid en beräknad nedgång i försäljningen av 65 procent ha medfört en förlust för mejerierna av 9.5 miljoner kronor per år. Räknar man i stället med en nedgång av 61 procent, blir årsförlusten cirka 9 miljoner kronor. Anledningen till att förevarande utredning givit till resultat en större förlust än den tidigare är i första hand, att man ansett sig från intäkterna av konsumtionsmjölkförsäljningen böra draga värdet av den i konsumtionsmjölken ingående skummjölken, 4.5 öre per kg. Nämda avdrag synes berättigat, därest man i likhet med riksföreningen begränsar sig till att göra en jämförelse mellan vinsten vid försäljningen av grädde och vid försäljning av konsumtionsmjölk.'

Därefter gör livsmedelskommissionen i sin skrivelse några randanmärkningar, vari kommissionen ingår på vissa av de beräkningsgrunder, som den särskilda delegation använde, vilken utförde förarbetet till den slutuppgörelse, som skedde den 2 december 1941. Kommissionen framhåller även, att nedgången i mjölkproduktionen varit mycket varierande inom olika områden. Störst har densamma varit i Östergötlands, Södermanlands och Örebro län. Slutligen påpekas att gräddransoneringen haft allvarliga konsekvenser även för detaljhandeln, vadan en justering av detaljhandelsmarginalen på mjölk förordas.

I akten till ärendet ingår även en av dåvarande hovrättsassessoren Olof Söderström utarbetad promemoria, daterad den 20 maj 1942, vari särskilt starkt betonas den skillnad i ersättningen för gräddbortfallet som borde förefinnas mellan de olika landsdelarna. Hans V. P. M. avslutas på följande sätt:

'Med hänsyn till vad ovan anförts synes det rimligt, att de mejerier inom Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Västmanlands och Östergötlands län, som leverera mjölk till Mjölkcentralen, Lantmännens mjölkförsäljningsförening u. p. a. eller till N. E. Nilsson såsom innehavare av Nens mejeri, Stockholm, erhålla viss kompensation för gräddbortfallet. Ifrågavarande kompensation torde skäligen ej böra sättas lägre än hälften av den faktiska förlusten eller 0.6 öre per kilogram vid nämnda mejerier från producenter invägd mjölk. Ersättningen synes vidare böra begränsas till mjölk, som invägs under månaderna oktober 1941—maj 1942, d. v. s. under samma tid som missväxtkompensationen utgår. Kostnaderna för utbetalandet av nämnda ersättning kunna uppskattas till sammanlagt högst 1.55 miljoner kronor.

Som förut nämnts föreligga ej samma starka skäl för att bereda jämväl producenterna inom Göteborgs tillförselområde kompensation för gräddförlusten. För den händelse dylik kompensation anses böra utbetalas även till Göteborg, torde i stort sett samma grunder böra tillämpas som för Mjölkcentralen och Nen. Någon utredning rörande gräddförlustens inverkan på L. M. C:s ekonomiska ställning har av lätt insedda skäl ej av mig införskaffats.'

I reciten till Kungl. Maj:ts beslut den 2 oktober 1942, jordbruksärende nr 53 angående normalpriser på vissa jordbruksprodukter m. m., vilket ärende efter gemensam beredning inom jordbruks- och folkhushållningsdepartementen föredrogs av chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Pehrsson-Bramstorp, omnämnas livsmedelskommissionens utredningar samt inkomna framställningar från Svenska mejeriernas riksförening u. p. a. ävensom Bondeförbundets sörmlandsorganisation. Det fattade beslutet reglerade emellertid icke slutgiltigt frågan om ersättning till mejerierna för förlusten på grädden. På denna fråga kunde endast följande passus i beslutet återföras:

'Vad i övrigt i livsmedelskommissionens skrivelser anförts samt eljest i ärendet förekommit föranleder för närvarande icke någon Kungl. Maj:ts åtgärd.'

Den 18 december 1942 fattade Kungl. Maj:t efter föredragning av statsrådet Pehrsson-Bramstorp beslut angående normalpriser å vissa jordbruks-

produkter under konsumtionsåret 1942—43 m. m. I detta beslut ingick följande passus:

'Med anledning av livsmedelskommissionens omförmälda utredning rörande den inkomstminskning för mejerierna, som blivit en följd av att grädden underkastats ransonering, bemyndigar Kungl. Maj:t kommissionen att av de medel, som stå till kommissionens förfogande för upprätthållande av jordbruksregleringen, använda högst 1,500,000 kronor för att efter samråd med Svenska mejeriernas riksförening u. p. a. bereda viss ersättning för sagda förlust inom områden, som äro i behov därav och som ej kunna anses kompenserade i annan ordning.'

För att icke göra denna framställning alltför vidlyftig har här utelämnats redogörelse för de bilagor, som finnas till livsmedelskommissionens skrivelse av den 3 mars 1942, ävensom de inlagor i ärendet som senare ingivits av Riksförbundet landsbygdens folk, Svenska mejeriernas riksförening u. p. a. och Mjölkcentralen m. fl.

Av den efter överenskommelsen mellan regeringen och jordbrukets representanter den 2 december 1941 utfärdade kommunikén framgår, att gottgörelsen till mejerierna för inkomstminskningen genom gräddransoneringen ingår såsom ett *moment för sig* i den gjorda överenskommelsen. Konsumtionsmjölkförsäljningen stimulerades med ett särskilt tillägg, och för att tillgodose de områden, som hårdast drabbats av skördenedgången, ställdes ett visst belopp till förfogande. Storleken av detta belopp skulle inom vissa gränser vara beroende av mjölkproduktionens storlek. När man därför ställer gräddersättningen i relation till den ökade konsumtionsmjölkförsäljningen och skördenedgångens växlingar i olika landsändar samt mjölkproduktionens storlek, är detta icke rätt väl överensstämmande med de gjorda utfästelserna. Det måste anses ostridigt att alla mejerierna i landet förorsakats förluster genom gräddransoneringen, och dessa förluster hade så snart de till sin storlek blivit kända bort enligt det givna löftet ersättas. En ökning av konsumtionsmjölkförsäljningen hade med säkerhet inträtt även om gräddransoneringen icke genomförts och samma hade blivit förhållandet med försäljningen av grädde. Tillgången på mjölk och mejeriprodukter har varit en oundgänglig tillgång för vårt folk under de gångna krisåren. Stora ansträngningar har denna produktion kostat landets jordbrukare, både män och kvinnor. Det är föga uppmuntrande för dessa att röna en sådan behandling som här skett. Därför är det i och för sig en allvarlig sak och föga ägnat att stärka tilliten till statsmakten att givna utfästelser icke till fullo hållas. Sådant kan icke sägas vara väl förenligt med rikets sannskyldiga nytta och detta framför allt icke i en för vår livsmedelsförsörjning så ömtålig tid som den innevarande.

Utskottet anser sig med anledning av vad i detta ärende förevarit böra rikta anmärkning enligt § 107 regeringsformen mot statsrådets samtliga ledamöter.»

X.

av herrar *Holmström, Per Andersson, Herlitz, Sven Hansson, Lindmark, Nilsson* i Göteborg, *Gardell* och *Sefve*, vilka anför:

»I underdånig skrivelse den 28 november 1941 framställde trafikkommissionen vissa förslag i syfte att minska gummislitningen å tyngre motorfordon. Kommissionen anförde däri bland annat, att det syntes kommissionen nödvändigt att i förebyggande syfte vidtaga sådan åtgärd, att överträdelse av gällande bestämmelser såväl om högsta tillåtna körhastighet som om fordonens belastning beivras strängare än vad som tidigare varit fallet. För sådant ändamål förordade kommissionen utfärdande av en särskild förordning angående indragning av körkort i de fall, då förare framfört buss eller lastbil med högre hastighet än den som är medgiven, eller då han med lastbil eller släpfordon befordrat last, vars vikt överstigit den för fordonet fastställda maximilasten. Detta skedde under uttalande, att kommissionen ur flera synpunkter var tveksam om lämpligheten av en dylik åtgärd — indragning av körkort hade hittills icke ansetts vara en bestraffning utan en preventiv åtgärd ur trafiksäkerhetssynpunkt. Kommissionen ansåg sig dock i nuvarande bristläge böra förorda ifrågavarande påföljd såsom varande lämpligare och mera förebyggande än en annan ifrågasatt påföljd: indragning av smörjoljetilldelning.

Med anledning av trafikkommissionens skrivelse genomfördes genom k. f. 9 januari 1942 (nr 2) med vissa föreskrifter angående trafiken med omnibus och lastautomobil m. m. viss sänkning av den högsta tillåtna hastigheten för omnibussar och lastautomobiler.

Vidare utfärdades den 15 januari 1942 ett av chefen för kommunikationsdepartementet statsrådet Andersson undertecknat och av statssekreteraren i samma departement kontrasignerat cirkulär till länsstyrelserna, vari, efter erinran om nyssnämnda förordning, anföres:

»I sin skrivelse har trafikkommissionen vidare framhållit, att överträdelser av gällande bestämmelser om högsta tillåtna hastighet samt om fordonens belastning medförde en onormalt stor gummislitning. På grund härav och då överträdelser av nämnda bestämmelser förekomme i stor omfattning hade kommissionen ansett det nödvändigt, att dylika överträdelser beivrades strängare än vad som tidigare varit fallet.

I 21 § motorfordonsförordningen den 23 oktober 1936 (nr 561; senaste lydelse se S. F. S. 1941: 398) föreskrives bland annat, att om förare vid färd med motorfordon ådagalagt sådana egenskaper att han icke vidare bör betros med att innehava körkort, skall länsstyrelse, som utfärdat körkortet, efter nöjaktig utredning återkalla detsamma. Är fråga om straffbelagd förseelse må dock återkallelse av körkort på grund av denna förseelse icke äga rum, förrän frågan om straff för förseelsen blivit genom domstols laga kraft ägande utslag avgjord, där länsstyrelsen ej finner uppenbart, att föraren är olämplig att föra motorfordon.

Överträdelser av gällande bestämmelser om högsta tillåtna hastighet och fordonens belastning torde hittills endast i synnerligen kvalificerade fall hava föranlett indragning av körkort. Det nu rådande försörjningsläget i fråga om automobilgummi torde emellertid motivera, att dessa överträdelser drabbas av strängare påföljder än vad nu i allmänhet är fallet. Det synes därför lämpligt, att förare, som under nu rådande förhållanden visat uppenbar ligkiltighet för nämnda bestämmelser, anses hava ådagalagt sådana egenskaper, att han icke vidare bör betros med att innehava körkort.'

Det är detta av departementschefen utfärdade cirkulär som tilldragit sig vår uppmärksamhet.

Tillämpningen av motorfordonsförordningens bestämmelser angående indragning av körkort ankommer på länsstyrelserna och på regeringsrätten, som upptager besvär över länsstyrelsernas beslut. Om författningens ordasätt i och för sig giva rum för olika tolkningar, ankommer det sålunda på länsstyrelserna och regeringsrätten att träffa valet mellan dem. Tvekan kan råda, huruvida Kungl. Maj:t äger ingripa i författningens tillämpning genom föreskrifter, som innebära att i vissa av dess regler skall inläggas en annan innebörd än de enligt förut gällande författningstillämpning ägt. Om en sådan rätt anses tillhöra Kungl. Maj:t torde i varje fall dylika föreskrifter böra, sedan de beslutats i konselj, utfärdas i vanlig ordning, d. v. s. bringas till myndigheternas och allmänhetens kännedom genom en i Svensk författningssamling kungjord författning. I varje fall måste det nu sagda gälla om regler som ingripa så kännbart i medborgarnas rätt som reglerna om indragning av körkort.

I det fall varom nu är fråga har chefen för kommunikationsdepartementet statsrådet Andersson uppenbarligen åsyftat att åstadkomma en väsentlig ändring beträffande indragning av körkort. Det gällde att åvägabringa en enligt departementschefens mening ur folkhushållningens synpunkt önskvärd strängare bedömning av dem som åsidosatt bestämmelser om hastighet och fordonens belastning. Departementschefen fann icke nödigt att underställa detta spörsmål riksdagens bedömande. Han ansåg överhuvud taget icke behövt att — på sätt förutsatts av trafikkommissionen och vid remissbehandlingen — anmäla spörsmålet för Kungl. Maj:t för åstadkommande i vanlig ordning av en författning i ämnet.

I stället reglerades spörsmålet genom ett av departementschefen utfärdat cirkulär till länsstyrelserna. Det är självklart, att departementschef icke äger befogenhet att meddela formliga föreskrifter till under honom lydande organ; en sådan ministerstyrelse känner vår rätt icke. Därför har den formen valts att departementschefen endast meddelat, vad rådande försörjningsläge enligt hans uppfattning motiverade med avseende på indragning av körkort, och uttalat att det syntes 'lämpligt', att motorfordonsförordningen i enlighet härmed bleve på visst sätt tillämpad. Den sålunda valda formen har emellertid i sak föga att betyda. Det är uppenbart att statsrådet förväntat att länsstyrelserna skulle ställa sig hans maning till efterrättelse, och tvivelsutan hava länsstyrelserna ansett sig nödsakade att så för-

fara. Cirkuläret har med andra ord helt visst praktiskt taget verkat på samma sätt som en bindande föreskrift och förtjänar att ur konstitutionell synpunkt bedömas såsom en sådan. Skall det förhållande mellan Kungl. Maj:t och underordnade organ, som regeringsformen anordnat, bevaras, måste man reagera icke blott mot uttryckliga befallningar i strid med regeringsformens ordning (som Konungens rådgivare väl nästan alltid kunna förväntas undvika) utan även mot ingripanden som ej klädas i denna uppenbart oriktiga form, men i sak äro av samma innebörd; jfr t. ex. konstitutionsutskottets memorial 1918 nr 15 s. 5, där utskottet anmärkte på att ett beslut icke fattats av Kungl. Maj:t i statsrådet, utan på så sätt att departementschef ensam under hand riktat en 'anmodan' till en underlydande myndighet.

Väl torde det nutilldags ej sällan förekomma att statsrådets ledamöter utan laga stöd lämna 'direktiv' åt underlydande organ, vilka direktiv formellt framstå allenast som oförbindande meningsyttringar men äro avsedda att lända till efterrättelse och faktiskt efterföljas. Vad sålunda kan förekomma undandrager sig emellertid i allmänhet utskottets kunskap — enär dylika direktiv merendels meddelas i muntlig form. Om sålunda en faktisk ministerstyrelse förekommer utan att den av utskottet kunnat påtalas, kan detta tydligtvis icke utgöra något hinder att anmäla vad som kunnat iakttagas på en särskild punkt, där ministerstyrelsen utövats i skriftlig form.

Vi hava därför ansett anmälan enligt 107 § regeringsformen böra göras beträffande ovan omförmälda av statsrådet Andersson vidtagna ämbetsåtgärd.»

XI.

(Protokoll över folkhushållningsärenden den 19 juni och 20 november 1942.)

av herrar *Andersson* i Ovanmyra, *Källman*, *Per Andersson*, *Herlitz*, *John Gustavson*, *J. Lennart Johansson*, *Lindmark*, *Nilsson* i Göteborg och *Nolin*, vilka ansett, att utskottet bort anföra följande:

»I skrivelse den 10 juni 1942 framhöllo bränsle- och trafikkommissionerna — under erinran om de ständigt förekommande tvisterna mellan vedleverantörer och bilägare om taxorna för vedkörning — att det saknades effektiva medel att säkerställa att nödvändiga biltransporter av ved m. m. bleve utförda i tillräcklig omfattning; stadgandena om transportplikt i 1940 års förordning om yrkesmässig automobiltrafik vore i sådant hänseende otillräckliga. Det vore sålunda i det tvingande dagsläget nödvändigt att komplettera tidigare meddelade bestämmelser om normalpris med föreskrifter om *skyldighet att vid anfordran ombesörja virkes- och vedtransporter av vikt för det allmänna*, oavsett huruvida transporten i det särskilda fallet är för bilägaren fördelaktig eller icke. I anledning härav beslöt Kungl. Maj:t, på föredragning av chefen för folkhushållningsdepartementet statsrådet Gjörres, den 19 juni 1942 en k. f. (nr 427) om skyldighet att med lastautomobil utföra vissa

transporter av ved m. m. I förordningen föreskrevs, att ägare eller innehavare av gengasdriven lastbil, vars maximilast uppginge till 2,000 kg eller mera, skulle vara pliktig att i viss utsträckning mot gällande normalpris med bilen utföra transporter av massaved (pappersved), props, kolved, martinved och annan långved, kastved samt icke bearbetat träkol (råkol). Förordningen hade icke avseende å transporter, som skedde uteslutande inom stad. Kristidsstyrelse skulle i enlighet med av trafikkommissionen meddelade anvisningar äga fastställa den myckenhet av sådant gods, som bilens ägare eller innehavare var pliktig att transportera, ävensom de tider, inom vilka transportskyldigheten skulle vara fullgjord, samt i övrigt meddela erforderliga föreskrifter beträffande transportskyldighetens fullgörande. Transportplikt finge dock icke åläggas annan än innehavare av tillstånd till yrkesmässig beställningstrafik för godsbefordran med mindre trafikkommissionen lämnat medgivande härtill. Kristidsstyrelsen skulle i hithörande ärenden, i den mån så lämpligen kunde ske, samråda med därav berörda organisationer inom styrelsens verksamhetsområde. Underlåtenhet att fullgöra ålagd transportskyldighet ägde kristidsstyrelsen anmäla hos vederbörande länsstyrelse, vilken hade att avgöra om sådan tredska skulle anses föreligga, att för bilens innehavare utfärdat inköpskort eller tillståndsbevis för inköp eller förbrukning av smörjmedel borde återkallas eller ändras.

Genom beslut den 3 oktober 1941 uppdrog Kungl. Maj:t åt statens trafikkommission att verkställa viss undersökning rörande reglering av motorfordonstrafiken m. m. och till Kungl. Maj:t inkomma med de förslag, vartill undersökningen gäve anledning.

Med överlämnande av tvenne av särskilda sakkunniga inom kommissionen utarbetade promemorior i ärendet hemställde trafikkommissionen därefter i en till kommunikationsdepartementet ingiven skrivelse den 21 februari 1942, att Kungl. Maj:t måtte utfärda föreskrifter i syfte att snarast möjligt få till stånd en fast och enhetlig *organisation för ledningen av beställningstrafiken för godsbefordran*.

Ifrågavarande utredningar och framställning blevo sedermera föremål för ett vidlyftigt remissförfarande.

Den 17 september 1942 överlämnades samtliga handlingar i ärendet till folkhushållningsdepartementet.

Efter gemensam beredning mellan kommunikations- och folkhushållningsdepartementen beslöt Kungl. Maj:t på föredragning av t. f. chefen för folkhushållningsdepartementet, statsrådet Bergquist, den 20 november utfärda kungörelse angående auktoriserade lastbilscentraler m. m. (nr 908).

Här nedan återgivas de huvudsakliga bestämmelserna i denna kungörelse.

1 §.

Till befrämjande av den hushållning med biltransportmedel, som betingas av rådande utomordentliga förhållanden, skola inom varje län finnas av länsstyrelsen godkända centraler för beställningstrafik för godsbefordran — *auktoriserade lastbilscentraler* — till det antal som länsstyrelsen bestämmer.

Inom varje län skola därjämte finnas en eller flera, av de auktoriserade lastbilscentralerna inom länet bildade *länscentraler för lastbilstrafiken*.

2 §.

Med *trafikutövare* avses i denna kungörelse innehavare av tillstånd till beställningstrafik för godsbefordran.

3 §.

Trafikutövare är, vid äventyr varom i 16 § förmäles, pliktig att i den ordning, som i 9 § sägs, vara ansluten till auktoriserad lastbilscentral. Finnas inom området för den av trafikutövaren bedrivna trafiken två eller flera sådana centraler, äger länsstyrelsen bestämma till vilken eller vilka av dem anslutning må ske.

10 §.

På auktoriserad lastbilscentral ankommer att, under iakttagande av de bestämmelser i trafikreglerande syfte, som meddelas i vederbörlig ordning, och under samarbete med andra liknande inrättningar, söka genom beställningskontor på lämpligaste sätt tillgodose behovet av beställningstrafik för godsbefordran inom centralens verksamhetsområde samt, under hänsynstagande i den mån ske kan till bestående kundförhållanden, mellan till centralen anslutna trafikutövare fördela utförandet av beställningar å transporter på sådant sätt, att onödigt tomkörning undviks och fordonsbeståndet jämväl i övrigt utnyttjas så ändamålsenligt som möjligt. Lastbilscentral har därjämte att handhava de uppgifter i övrigt, som vederbörande myndigheter finna sig böra för trafikens ordnande ålägga centralen.

Auktoriserad lastbilscentral har att i vederbörlig ordning lämna bidrag till täckande av kostnaderna för den verksamhet, som i anslutning till denna kungörelse bedrivs av den länscentral för lastbilstrafik vartill lastbilscentralen hör.

14 §.

Vid äventyr, varom i 16 § förmäles, åligger det till auktoriserad lastbilscentral ansluten trafikutövare

att omedelbart till lastbilscentralen anmäla, när fordon, som av honom användes för bedrivande av beställningstrafik för godsbefordran, helt eller delvis står till förfogande för andra transporter än sådana, varå han själv mottagit beställning,

att i den mån fordon, som av honom användes för bedrivande av trafik av nyssnämnda slag, icke toges i anspråk för transporter, varå han själv mottagit beställning, och under de förutsättningar i övrigt, som angivas i 23 § 1 mom. förordningen den 25 oktober 1940 (nr 910) angående yrkesmässig automobiltrafik m. m., verkställa transporter i enlighet med av lastbilscentralen meddelade bestämmelser,

samt att till den lastbilscentral, vartill han är ansluten, erlagga föreskrivna avgifter till bestridande av kostnaderna för fullgörande av de uppgifter, som jämlikt denna kungörelse åvila lastbilscentralen.

På särskild framställning äger länsstyrelse, om skäl därtill äro, helt eller delvis befria viss trafikutövare från sådan anmälningsskyldighet varom i första stycket förmäles.

Till länscentral för lastbilstrafik direkt ansluten trafikutövare skall, vid äventyr varom i 16 § förmäles, i förhållande till länscentralen fullgöra åligganden motsvarande dem som enligt denna paragraf åvila till lastbilscentral

ansluten trafikutövare gentemot lastbilscentralen, dock att anmälningsskyldighet, som i första stycket avses, ej skall föreligga i vidare mån än sådant av länsstyrelsen föreskrives.

15 §.

Därest och i den mån trafikkommissionen därom förordnat, skall det, vid äventyr varom i 16 § förmäles, vara trafikutövare förbjudet att utföra transporter annat än i enlighet med de föreskrifter som lämnas av trafikkommissionen eller å dess vägnar.

16 §.

Därest trafikutövare underlåter att fullgöra honom enligt denna kungörelse alligande skyldighet eller överträder i 15 § avsett förbud, skall länsstyrelsen, om icke omständigheterna till annat föranleda, omedelbart återkalla inköpskort eller tillståndsbrevet, som meddelats trafikutövare jämlikt kungörelsen den 2 maj 1941 (nr 226) angående reglering av försäljningen och förbrukningen av smörjmedel. Anser länsstyrelsen icke skäl föreligga att återkalla inköpskortet eller tillståndsbrevet, må länsstyrelsen, om så befinnes böra ske, vidtaga av omständigheterna påkallad ändring av kortet eller brevet. Finner länsstyrelse anledning föreligga till återkallelse eller ändring som nyss sagts, men tillkommer befogenhet i sådant avseende icke densamma utan annan myndighet, skall denna underrättas om förhållandet.

17 §.

Trafikkommissionen äger meddela närmare bestämmelser angående tillämpningen av denna kungörelse.

Kungörelsen trädde i kraft den 1 januari 1943.

Ovan berörda två författningar framstå så till vida som anmärkningsvärda att Kungl. Maj:t utan riksdagens hörande ansetts kunna pålägga automobilägare skyldigheter, som gå långt utöver dem vilka, efter riksdagens hörande, stipulerats i förordningen om yrkesmässig automobiltrafik.

Sålunda ålägges genom lastbilscentralkungörelsen trafikutövare att vara ansluten till auktoriserad lastbilscentral och att i denna egenskap bl. a. verkställa transporter i enlighet med av centralen meddelade föreskrifter. I den mån trafikkommissionen därom förordnat är han tillika förbjuden att utföra transporter annat än i enlighet med de föreskrifter som lämnas av trafikkommissionen eller å dess vägnar; man lägger märke till att den befogenhet som sålunda lagts i trafikkommissionens hand är helt obegränsad. Enligt k. f. 19 juni 1942 är varje ägare eller innehavare av gengasdriven lastautomobil skyldig att i viss närmare angiven omfattning verkställa vissa slags transporter efter kristidsstyrelses anvisningar. Uraktlåtenhet att fullgöra vad sålunda föreskrives kan enligt båda författningarna medföra återkallande av inköpskort eller tillståndsbrevet för inköp eller förbrukning av smörjmedel. Därmed följer enligt k. k. 2 maj 1941, 5 §, att fordon, som den av återkallelsen drabbade bilägaren innehaver, icke vidare må begagnas. Till sin verkan är sålunda återkallelsen likvärdig med den återkallelse av trafiktillstånd, varom stadgas i förordningen om yrkesmässig automobiltrafik 19 §.

Det är uppenbart, att nu angivna skyldigheter på ett mycket kännbarare sätt ingripa i yrkesidkares näringsfrihet och bilägares frihet i övrigt än de bestämmelser i liknande ämnen, som innehållas i förordningen om yrkesmässig automobiltrafik. Denna författning innehåller visserligen, att den myndighet, som meddelar trafiktillstånd, kan föreskriva anslutning till förening med syfte att hålla beställningskontor (24 §). Den uppställer också i princip en skyldighet för innehavare av trafiktillstånd att under villkor och bestämmelser, som innehållas i förordningen eller meddelats med stöd av densamma, ombesörja befordran av personer eller gods. Den tillståndsbeviljande myndigheten kan också i samband med tillståndets meddelande närmare angiva befordringsplikten omfattning. Det är emellertid för det första uppenbart — och, såvitt utskottet funnit, från intet håll bestritt — att det organisationstvång, som avses med 1940 års förordning, är av långt mindre räckvidd än det som nu etablerats. Det framgår redan av departementschefens och andra lagutskottets uttalanden i samband med förordningens antagande. Det heter härom i departementschefens uttalande bland annat: »Om jag ansett mig böra i förordningen upptaga trafikutredningens nu ifrågavarande förslag, så förutsätter jag dock, i likhet med utredningen, att den befogenhet, som genom ifrågavarande bestämmelse tillägges vederbörande myndighet, användes med största urskillning och endast i den mån, det med hänsyn till allmänhetens intresse befinnes påkallat och en ur denna synpunkt tillfredsställande organisation icke kan åstadkommas på frivillighetens väg. Huvudsakligen torde på grund härav bestämmelsen komma att tillämpas i fråga om drosktrafik och viss linjetrafik i städer och jämförliga samhällen, under det att för annan trafik, särskilt på landsbygden, större frihet bör kunna råda.» Andra lagutskottet anslöt sig till departementschefens uttalande. »De farhågor», yttrade utskottet, »som uttalats beträffande en tillämpning som skulle kunna kränka vissa trafikutövares eller trafikanters berättigade intressen, torde med hänsyn till de riktlinjer, som i detta avseende angivits i departementschefens yttrande och till vilka utskottet anslutit sig, icke vara befogade.» Vad den i 23 § av 1940 års förordning stipulerade befordringsplikten angår, är det nog att framhålla, att den alldeles icke sträcker sig därhän, att det med stöd av densamma kan för särskilda fall föreskrivas, vilka transporter bilägaren skall eller icke får utföra. Departementschefen upptog icke den av trafikutredningen föreslagna bestämmelsen, att den tillståndsgivande myndigheten skulle vara skyldig att när anledning därtill förekomme närmare angiva befordringsplikten omfattning. Departementschefen ansåg, att en sådan skyldighet skulle icke allenast kunna medföra, att nämnda myndighets tolkning av befordringsplikten omfattning komme i strid med domstolarnas avgörande av samma fråga, utan även inveckla myndigheten i frågor, som särskilt i samband med arbetskonflikter eller vid andra tvister om ekonomiska förmåner skulle vara ömtåliga att taga ställning till. Vidare bör framhållas att k. f. 19 juni 1942, till skillnad från förordningen om yrkesmässig automobiltrafik, gäller även andra bilägare än dem som utöva yrkesmässig automobiltrafik.

Det lär icke kunna bestridas, att de band, som sålunda, vid sidan av den

under riksdagens medverkan tillkomna förordningen om yrkesmässig automobiltrafik, lagts på automobiltrafiken, äro utomordentligt kännbara och innefatta väsentliga avsteg från den frihet som förut gällt på detta område. Detta har också med styrka framhållits under förarbetena till de båda författningarna.

Starka principiella betänkligheter uttalades sålunda beträffande tvångsorganisationen av en reservant inom trafikkommissionen (hr Andersson i Dunker), statens biltrafiknämnd, Sveriges industriförbund, Kooperativa förbundet, flertalet handelskamrar, kommerskollegium m. fl. Särskilt har därvid framhållits faran för konkurrensens eliminering och därav följande fördyring av transporterna. I en inom departementet upprättad P. M. sammanfattas de i ärendet avgivna yttrandena sålunda: 'Från de flesta hörda myndigheter och sammanslutningar har givits uttryck för den allmänna och bestämda uppfattningen att en nerifrån uppbyggd, på frihet vid anslutningen och ej på tvångsanslutning grundad organisation vore att föredraga, helst om den kunde tillgodogöra sig det i många fall vidlyftiga och kostsamma organisationsarbete, som redan utförts och som oftast varit föranlett av initiativ från länsstyrelserna. En på fri anslutning grundad organisation ansågs komma att bli mera arbetsduglig, enär den från näringsutövarnas sida komme att mötas med större förtroende.' Av biltrafiknämnden framhölls bland annat att om förslaget ansågs böra genomföras, ändring erfordrades i förordningen om yrkesmässig automobiltrafik; enär de ändringar i denna författning, varom då bleve fråga, innefattade avsteg från hittills tillämpade näringsrättsliga grundsatser, erfordrades för författningsändringens genomförande riksdagens hörande.

Beträffande k. f. 19 juni 1942, som ej föregicks av något remissförfarande, må anmärkas, att en reservant i trafikkommissionen avstyrkte den föreslagna åtgärden under erinran om vad den från bilägarers synpunkt innebure. Han yttrade härutinnan bland annat:

'Att ålägga en person utföra en prestation med en lastbil kan icke jämföras med annan arbets- eller leveransplikt. Materialförslitning och arbetskraft utgör allt för stor huvudandelen i kostnaderna för biltransporter, och varken arbetskraften eller materialerna äro normalprissatta. Bilägaren blir ålagd att utföra en viss prestation för en ersättning mot prestationens storlek, men arbetskraften får bilägaren betala mot dagersättning oberoende av hur stor prestation som utföres av chauffören och bilen.

Jag är fullt förstående för att ansvariga myndigheter måste säkerställa för vår försörjning livsviktiga transporter i första hand, men sådana åtgärder få icke vidtagas att enskilda samhällsmedborgare skola direkt drabbas av ekonomiska förluster. Vi ha både rekvisitions- och arbetspliktslagen som myndigheterna kunna sätta i kraft. Vid en tillämpning av dessa lagar får den rekvirerande myndigheten betala såväl bil-, drifts- som arbetskostnader, vilket måste vara mera rättvist än om bilägaren skall stå ansvarig för en förlust uppkommen genom mindre god arbetsprestation och svåra väg-, lastnings- och lossningsförhållanden.'

Då Kungl. Maj:t ansetts befogad att riksdagen oåtspord lägga sådana band på näringsfriheten, torde grunden få sökas däri, att ingripandena formellt gestaltats såsom led i den smörjmedelsreglering som Kungl. Maj:t ansetts äga företaga med stöd av 89 § regeringsformen; välbekant är att med denna utgångspunkt redan en väsentlig reglering av biltrafiken ägt rum. Denna argumentering synes emellertid ej övertygande. Oavsett vad man må anse om det konstitutionellt riktiga i att handelsregleringar företagas utan riksdagens medverkan och utan stöd i förfogandelagen, måste det hävdas, att det icke kan vara riktigt att låta dylika regleringar ingripa på ett näringsrättsligt område, där redan en reglering i vanlig ordning ägt rum, för att skärpa det tvång som sålunda blivit etablerat. Det synes också angeläget att fasthålla, att handelsregleringar, företagna utan riksdagens medverkan, ej få bestämmas av andra syften än att under nu rådande förhållanden åstadkomma en planmässig hushållning — som icke kan på annat sätt åvägabringas — med varor på vilka knapphet råder. Men de nu företagna åtgärderna kunna icke motiveras ur denna synpunkt. Med k. f. 19 juni 1942 avsågs endast att undanröja ekonomiska hinder för veddistributionen; någon skärpt hushållning med smörjmedelstillgången kunde därmed knappast åstadkommas. Vad beträffar den i november genomförda tvångsorganisationen, framhåller trafikkommissionen själv att betydelsen av den genom den ifrågasatta organisationen vunna driftsbesparingen för närvarande icke finge överskattas. Kooperativa förbundet konstaterar också, att det icke blivit övertygande ådagalagt 'dels att besparingar av betydelse för landet därigenom skulle uppstå i fråga om hushållningen med knappa driftsförnödenheter för motorfordonstrafiken, dels att andra lika effektiva åtgärder att nå samma syfte ej visat sig praktikabla'. Även så till vida torde novemberförordningen gå utom ramen för den av krigsförhållandena påkallade smörjmedelsregleringen, som det finnes starka skäl att befara att den härigenom åstadkomna organisationen av trafikbilrörelsen genom omständigheternas makt kommer att bliva bestående även sedan dessa förhållanden upphört.

Det har icke undgått oss, att biltrafiken i flera andra fall blivit utan riksdagens medverkan underkastad kännbara ingripanden. Måhända skulle beträffande flera sådana fall olika meningar kunna göras gällande huruvida detta tillvägagångssätt varit det riktiga. Beträffande de fall, som nu föreligga till bedömande, synes emellertid ingen tvekan böra råda om att här föreliggande betydande avsteg från den ordning enligt vilken riksdagen medverkat vid den rättsliga regleringen av motorfordonstrafiken. Om icke riksdagens rätt på detta område hävdas, synes det vara fara värt, att Kungl. Maj:ts rådighet över för folkhushållningen viktiga förnödenheter utnyttjas så, att på andra områden av näringslivet en liknande rättslig reglering åstadkommes utan riksdagens medverkan. Då det t. ex. gällt att ålägga jordbrukare produktionsplikt eller medborgare i allmänhet arbetsplikt, har man varit ense om att sådant ej kan ske utan genom lag, stiftad av konung och riksdag samfällt. Det är då icke rimligt att Kungl. Maj:t på andra områden företager lika kännbara ingripanden utan riksdagens medverkan.

Vi hava därför ansett anmälan enligt 107 § regeringsformen böra framställas beträffande k. f. 19 juni 1942 om skyldighet att med lastautomobil utföra vissa transporter av ved m. m., beslutad på föredragning av statsrådet Gjörös, och k. k. 20 november 1942 angående auktoriserade lastbilscentraler m. m., beslutad på föredragning av statsrådet Bergquist.

C. Beträffande avslaget yrkande om anmälan utan återopande av R F § 107.

XII.

(Protokoll över finansärenden den 9 oktober 1942.)

av herr *Ekdahl*, som med instämmande av herrar *Björck* i Borås, *Gustafsson* i Bogla och *von Friesen* ansett, att utskottet bort anföra följande:

»Kungl. Maj:ts proposition nr 242 till 1937 års riksdag med förslag till 'Förordning angående försäljning av rusdrycker' upptog i 5 kap. 3 § följande bestämmelse beträffande utskänkning i samband med offentliga nöjeställningar:

'Vid offentligt skådespel, varieté- eller cirkusföreställning eller, med undantag av konsert, annan föreställning till vilken allmänheten har tillträde må ej utskänkning ske i lokal eller å plats, där föreställningen äger rum, eller i annan därmed i inre förbindelse stående lokal; dock må länsstyrelsen, sedan i annan stad än Stockholm magistraten samt på landet kommunalnämnden avgivit yttrande, för särskilda fall medgiva rätt till sådan utskänkning. Samma lag vare beträffande offentlig danstillställning å lokal som ej huvudsakligen är avsedd för restaurangrörelse.'

Denna formulering överensstämde med det förslag, vilket 1934 avgivits av tillkallade sakkunniga ('1928 års revision av rusdryckslagstiftningen'). I motiveringen hade revisionen framhållit såsom sin uppfattning, att lätnad borde komma till stånd beträffande möjligheterna att anordna offentlig dans i samband med utskänkning. Finansministern anslöt sig till denna ståndpunkt, då han i sitt yttrande till statsrådsprotokollet bl. a. anförde:

'Vad angår bestämmelserna i 5 kap. 3 § angående förbud mot utskänkning i samband med vissa offentliga föreställningar m. m. finner jag lika med revisionen övervägande skäl tala för, att i denna ordning icke vidare bör läggas hinder i vägen för anordnande av dans å restaurang i samband med utskänkning. Såsom revisionen påpekar skall i dylika fall enligt ordningsstadgan alltjämt erfordras tillstånd av polismyndighet, och det torde kunna förutsättas, att dylikt tillstånd meddelas först efter noggrann prövning. Då vidare enligt 5 kap. 4 § i det föreliggande förslaget alltjämt skall erfordras tillstånd av länsstyrelsen, därest för särskilt tillfälle anses behöfligt att utskänkningen fortgår efter eljest fastställd tid, lär det icke behöva antagas, att olägenheter skola uppkomma på grund av den lätnad, som förslaget i förevarande avseende innebär i förhållande till den nu gällande ordningen.'

Bevillningsutskottet anmälde emellertid i sitt betänkande (nr 28) en häremot avvikande uppfattning och anförde:

'Enligt utskottets mening ha gällande bestämmelser i förevarande hänseende av myndigheterna på vissa håll tillämpats på ett sätt, som kan giva anledning till befogade erinringar. För framtiden måste anses önskvärt, att tillstånd till dans i samband med utskänkning å restaurang meddelas med större urskillning och varsamhet än som hittills skett. Särskilt finner utskottet det icke vidare böra ifrågakomma, att medgivande lämnas för viss tidsperiod utan angivande av de särskilda dagar, då dans skall äga rum. Då det för tillgodoseende av dessa synpunkter icke torde vara tillräckligt att lägga avgörandet enbart i polismyndighetens hand, vill utskottet för sin del förordna sådan ändring av Kungl. Maj:ts förslag, att för utskänkning i samband med dans å restaurang alltiämt skall erfordras jämväl medgivande från länsstyrelsens sida.'

I utskottets förslag skulle kap. 5 § 3 få följande lydelse:

'Vid offentligt skådespel, varieté- eller cirkusföreställning eller, med undantag av konsert, annan föreställning, till vilken allmänheten har tillträde, så ock vid offentlig danstillställning må utskänkning ej ske i lokal eller å plats, där föreställningen eller danstillställningen äger rum, eller i annan därmed i inre förbindelse stående lokal; dock må länsstyrelsen, sedan i annan stad än Stockholm magistraten samt på landet kommunalnämnden avgivit yttrande, för särskilda fall medgiva rätt till sådan utskänkning.'

Under överläggningarna i kamrarna framhölls, att denna punkt i utskottets utlåtande tillkommit efter ingående överbäganden, där man från olika läger gått varandra tillmötes i en kompromiss, vilken resulterat i dels denna formulering utav kap. 5 § 3, dels förslag om sänkning av »mothöksåldern» från i propositionen förordade 25 år till 21 år.

I riksdagens skrivelse (nr 413) anmäldes att riksdagen antagit propositionen i den av utskottet föreslagna lydelsen.

I denna form ingick ifrågavarande paragraf även i kungl. förordningen den 18 juni 1937 angående försäljning av rusdrycker.

Det uttalande av bevillningsutskottet, som riksdagen sålunda gjorde till sitt, innesluter alltså ett bestämt krav, 'att tillstånd till dans i samband med utskänkning å restaurang meddelas med större urskillning och varsamhet, än som hittills skett'.

Formuleringen 'som hittills skett' bör ses i belysning av den statistik, som 1928 års revision företedde: tillstånd i 12,000 fall under år 1929 och i 13,000 fall under år 1930. — Den 30 juni 1942 besvarade chefen för finansdepartementet, statsrådet Wigforss, i andra kammaren en interpellation angående restaurangdansen, varvid han bl. a. meddelade, att av de yttranden han infordrat framginge, att antalet danskvällar för vilka utskänkningstillstånd meddelats under år 1939 utgjorde 18,695. 1940 17,577 och 1941 18,149. Jämfört med siffran för år 1930 visade antalet alltså en avsevärd stegring, medan de två sista åren utvisade en nedgång i förhållande till år 1939. Därtill komme, att de flesta länsstyrelserna vid tiden för remissvarens avgivande begränsat tillstånden till ett eller två i veckan för samma restaurang. Man kunde därför förmoda, att antalet tillstånd under år 1942 komme att visa en avsevärd nedgång i jämförelse med de tre senaste åren.

På ansökan av direktören Gustaf Robert Andersson i Långedrag meddelade länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län genom resolution den 22 september 1942 tillstånd för denne att under vissa, sammanlagt 18 dagar under oktober 1942 låta utskänkning av rusdrycker å Långedrag^s restaurang pågå i vanlig ordning vid dans till kl. 1 på natten. Över detta beslut anförde kommunalnämnden i Västra Frölunda besvär. Den 9 oktober 1942 beslöt Kungl. Maj:t på föredragning och hemställan av statsrådet Ewerlöf att lämna besvären utan bifall.

På anfordran av Kungl. Maj:t hade kontrollstyrelsen den 26 september 1942 inkommit med yttrande rörande tidigare anförda besvär av samma kommunalnämnd över enahanda tillstånd avseende september månad och däri bl. a. anført:

'Avgörande är enligt kontrollstyrelsens mening, huruvida en tillståndsgivning sådan som den förevarande står i samklang med bestämmelsen i 5 kap. 3 § rusdrycksförsäljningsförordningen, tolkad med ledning av riksdagens, i detta fall närmast bevillningsutskottets, uttalanden i samband med bestämmelsens tillkomst. Lagtextens uttryck 'särskilda fall' är i och för sig icke entydigt. Det kan å ena sidan tolkas såsom innebärande allenast krav på numerisk åtskillnad mellan tillstånden till de olika danstillställningarna, ett krav som vore uppfyllt även om danstillståndet skulle avse samtliga kvällar i månaden, blott dessa vore uttryckligt uppräknade. När bevillningsutskottet uttalade, att det för framtiden måste anses önskvärt, att tillstånd till dans i samband med utskänkning å restaurang meddelas med större urskillning och varsamhet, än som hittills skett, torde utskottet näppeligen ha åsyftat enbart en dylik numerisk åtskillnad mellan de olika danstillstånden. Det synes i varje fall kunna antagas, att riksdagen förutsatt, att omständigheterna, därest undantag från förbudet skall lagligen kunna meddelas, skola vara i sådan grad särskilda, d. v. s. avvikande från dem som känneteckna en veckodag vilken som helst, att de näppeligen för en restaurang av här ifrågavarande natur kunna förmodas föreligga under 17 av de 30 dagarna i september.

Enligt kontrollstyrelsens mening står således en tillståndsgivning sådan som den, vilken vunnit uttryck i det överklagade beslutet, icke i samklang med riksdagens direktiv.'

Dessa erinringar måste anses äga full giltighet även beträffande det andra av länsstyrelsen meddelade tillståndet, varöver kontrollstyrelsen dock icke blivit hörd. Av finansministerns redogörelse i ovan citerade interpellations-svar framgår också, att länsstyrelserna i allmänhet börjat iakttaga större återhållsamhet vid beviljandet av tillstånd till dans i samband med utskänkning. Att tillåta 18 sådana danskvällar under en månad för samma restaurang kan icke anses stå i överensstämmelse med denna restriktiva tendens. Dessutom står detta tillståndsgivande i strid med riksdagens år 1937 gjorda uttalande. Vad sålunda förekommit har utskottet ansett sig böra för riksdagen omförmäla.»